

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΕΣ ΗΜΕΡΕΣ

ΕΤΟΣ Α' Τεύχος 10-11

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1932 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1933

ΣΤΑΓΟΝΕΣ ΖΩΗΣ

Τέσσερις ή ώρα, τάπογιομα.

Χιονίζει! χιονίζει! Κάποιος άόρατος στοιβαχτής είχε στήσει τάργαστήρι του στον ούρανό και πέφτουν άρια ή πυκνά, μικρά, ψιλά, μὰ και πιό μεγάλα και πιό φανταχτερὰ τουλούπια βαμβακιού στιλπνού. Άπάνου στις στέγες. Στο δρόμο. Μοιάζουν τὰ σπίτια σάν τεράστιες τουρτες λευκές. Γίνονται άπάνου στα μουστάκια τών νέων ενχάριστα προσωρινά γεράματα. Λευκή χαρά λάμπει παντού. Και μιὰ λευκή ήρεμία.

Ό μπαρμπα - Ξέρος. Ένας άνθρωπος με παρατσούκλι και χωρίς όνομα. Περπατεί και παρακολουθεί την παράξενη τροχιά τών νιφάδων. Νάτος, ξεβγήκεν άξαφνα μπροστά στον όβελίσκο του Συντριβανιού. Στέκεται κει. Κοιτάζει δεξιά κι άριστερά. Με μιάν όρεξη, με μιὰ πεθυμιά, ίσως μάλιστα με λαχτάρα.

Χιονίζει! Στέκει πιό ψηλά από τους άλλους, πού περνούν. Έχει τὸ βλέμμα στραμμένο στον ούρανό. Τὸ χιόνι πέφτει όλοένα Τού επανωφοριού του τὰ χίλια μύρια μπαλώματα εξαφανίζονται σιγά σιγά κάτω από ένα νέο άπαλό λευκό επανωφόρι, πού τού φορεϊ τὸ χιόνι. Φορεϊ πειά ένα καινούργιο λευκό επανωφόρι κ' ένα λευκό καπέλλο. Κοιτάζει ό μπαρμπα-Ξέρος τόν εαυτό του. Λοιπόν, λοιπόν. «Μπορεϊ νὰ μὴν εϊμαι εγὼ κι όλας» λέει κοιτάζοντας τόν άσπρο πειά εαυτό του. «Όχι, δέν εϊμαι» ξιναεϊπε. Και ζήτησε πάλι και δέν ξαναβρῆκε τόν εαυτό του. «Τι χαρά!» Και τὰ μάτια του άστράφτουν κι αντιφεγγίζουν λευκές και χαροπές μαρμαρυγές χιονιού.

« Χιονίζει ! Τρέλλα ! » Καὶ κατέχεται ἀπὸ κάτι σὰν παραφροσύνη. Ἀπὸ μιὰ λευκὴ παραφροσύνη. Ἀναγνωρίζει ὕπαρξη στὸ χιόνινο ἑαυτοῦ. Καὶ θέλει νὰ κρύψῃ βαθιὰ τὸν παλιὸ κουρελῆ καὶ νὰ τὸν θάψῃ. Ἀφέθηκε στὴ διάθεση τοῦ χιονιοῦ, παραδόθηκε στὴν ἀγάπη τοῦ λευκοῦ. Ὁ μπαρμπα-Ξέρος εἶναι εὐτυχής. Κ' εἶν' ἡ εὐτυχία του λευκὴ κ' ἔχει ἀγκαλιάσει ὅλο του τὸ κορμί κι ἄλλη ἀκόμα κατεβαίνει ἀπ' τὸν εὐρὺν οὐρανὸ καὶ χορεύει γύρω του λευκὴ εὐτυχία. Ἴδου ὅτι κι αὐτὸς μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα κομμάτι ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀνάλαφρο λευκὸ τίποτα, ποὺ πετάει γύρω του. Ποιὸς εἶναι αὐτός ;

Ἀφαιρεῖται. Λησμονεῖται. Ἴσως διαλύθηκε κ' ἔφυγε αὐτὸς σὲ χίλια πούπουλα χιονιοῦ. Ἴσως ἔφυγε. Ναί, ἔφυγε ἀπ' τὸν ἑαυτοῦ καὶ πετάει μακριά, νὰ μαζὶ μ' ἐκείνη τὴν ἄσπρη ἄσπρη πεταλοῦδα. Ποῦ πάει ἐκείνη ἡ ἄσπρη πεταλοῦδα ; . . .

Πέντε ἡ ὥρα, τὰπόγιομα.

Κάτω ἀπλώνεται ἐρημικὴ ἢ λεωφόρο Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Αὐτὸς τώρα περπατεῖ γοργὰ πρὸς τὸ Λευκὸ Πύργο. Καὶ τὸ χιόνι τὸν κυνηγάει. Ἔρχεται πίσω του, πλαί του. Καὶ πῶς εἶναι χλωδὸ καὶ κωμικό, πῶς τρέχει μὲ χλωδὸ βάδισμα ἐκεῖ, ἐδῶ, γύρω—τὸ χιόνι ! Κι αὐτὸς πάλι τρέχει καὶ τὸ χιόνι τρέχει καὶ τὸν κυνηγάει. Τώρα, πάλι, τὸν γαργαλαίει στίς γάμπες, στὰ μπράτσα, στὴν πλάτη. Ἄστειά. Οἱ ἄσπρες χιόνινες μῦγες εἶναι τώρα, πάλι, ἐνοχλητικές. Πῶς τρυποῦν τὰ φορέματά του καὶ φτάνουν στὸ δέγμα καὶ τὸν τσιμποῦν ! Ἄχ ! Οὐφ ! « Ἄ, στὸ διάβολο, ἀρέ. Μὴ μὲ πειράξεις, ἀρέ ». Τὰ εἶπε αὐτὰ τὰ λόγια ὁ μπαρμπα-Ξέρος ; Καὶ γύρισε πίσω νὰ κοιτάξῃ. Εἶχε νομίσει πῶς τὰ εἶπε σὲ κάποιον ἐνοχλητικὸ. Ζέστη, Ζέστη ! . . . Ὁχι, δὲν ἦταν κανένας. Ἀπόρρησε. Μὰ σὲ ποιὸν τὰ εἶπε ;

Τίποτα, τίποτα δὲν ἦταν. Τὸ χιόνι ἐξακολουθοῦσε νὰ πέφτει. Αὐτὸς εἶχε θυμώσει, εἶχε στεναχωρηθῆ. Καὶ εἶχε βροῖσει μάλιστα. Καὶ ὅμως κανένας δὲν ἦταν γύρω του. Καὶ ὅμως, πῶς θὰ ἤθελε νὰ εἶναι κοντὰ του κάποιος γιὰ νὰ γυρίσῃ ἐπιστὰ καὶ νὰ τοῦ πῆ : « ἄι, στὸ διάβολο » Καὶ νὰ τὰκούσῃ ἐκεῖνος. Ὁ σκοπὸς ἦταν νὰ τὰκούσῃ ἐκεῖνος. Ἦ, ὁ ἑαυτοῦ του.

Ἔξη ἡ ὥρα, τὰπόγιομα

Χιονίζει ! Ποῦ νὰ πάη πειά ; Ὁ μπαρμπα-Ξέρος δὲν ἔχει οὔτε σπίτι οὔτε καλύβι. Δὲν ἔχει παρὰ τὸν ἑαυτοῦ του. Ἄξαφνα χτυποῦν στὸ τζάμι ἐνοῦ παραθύρου δυνατά. Γύρισε νὰ κοιτάξῃ. Κάποιος τοῦ κάνει νόημα. Ἦθελε πειὰ νὰ μεταφέρῃ τὸν ἑαυτοῦ του ἄλλοῦ. « Ἔνα καταφύγιο θέλω γιὰ τὸν ἑαυτοῦ μου. Ποῦ νὰ τὸν πάω λοιπὸν ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ μου ; » ἔλεγε πρὶν ἀπὸ δυὸ λεπτά. Κι ὅταν μέσα ἀπὸ ἓνα παράθυρο κάποιος τοῦ κάνει νόημα . . . Ὁ μπαρμπα-Ξέρος εἶναι κι ὅλας μέσα στὸ δωμάτιο.

Λάμπει ἐδῶ ἡ πολυτέλεια. Ἀστράφτει ἡ νιότη τοῦ κοριτικοῦ ποῦ εἶναι ξαπλωμένο στὴ σαῖς-λόγκ. Γαργαλαίει ἡ ζέστη... Ταπέτα περσικά. Πολίτιμες κορνίζες φανταχτερές. Πιὸ πέρα ἓνα πιάνο σιωπᾶ. Ἐνας καθρέφτης ἀντιφεγγίζει ἀδιόρατες σκιές, Ἐνας ἀράπης μπρούντζινος χαιρετάει γελοῖα. Κι ὁ γέρος—ἐκεῖνος ποῦ τὸν κάλεσε—ἓνας φαλακρὸς πγκουῖνος ἐκεῖ κάτω. Ξανακοιτάζει τὴν κοπέλλα. Εἶναι λευκοντυμένη. Εἶναι πολὺ λεπτές οἱ ἀγγλικές δαντέλλες πάνω στὸ στήθος της. Εἶναι τὸ πρόσωπό της μελαγχολικό. Ἦ ἡρεμία ρεμβάζει μέσα στὰ σιντεφένια μάτια της. Λοιπὸν γιατί νὰί τόσο ἤρεμη ;

—Καλησπέρα, δεσποινίς ! ἀνακράζει ἄξαφνα ὁ μπαρμπα-Ξέρος. Σὰ νὰ ἤθελε νὰ δονήσῃ τὴ ζωὴ τῆς κόρης.

Ἐκείνη δὲν τοῦ ἔδωσε καμμιά ἀπάντηση, μὸν περιέφερε ἀργὰ ἀργὰ τὸ βλέμμα της, ποῦ πέρασε μιὰ στιγμή ἀπὸ πάνω του καὶ πάει. Κ' ἐκεῖνος νόμισε πῶς τὸν χάριδεψε σὰν ἓνα ζεστό χέρι.

Κ' αἰσθάνεται μιὰ ψυχὴ ν' ἀναδεύῃ μὲς στὰ βάρη τὸ παλιὸ κουφάρι του. Κάτι σὰν μολύβι μέσα του ποῦ λυάνει. Κ' ἓνα δάκρυο σιάζει ἀπὸ τὰ μάτια του ζεστό. Καὶ σκέπτεται : « Ποῦ τρέχει ἡ ματιὰ ἐκείνη ; » Ὁ μπρούντζινος ἀράπης τὸν κοροϊδεύει.

Καὶ πρὶν προκάνῃ ὁ γέρος νὰ τοῦ μιλήσῃ, ξανανοίγει τὴν πόρτα καὶ ρίχνεται στὸ δρόμο.

Πόσο δροσερὸς ἦταν ὁ κρῦος ἐκεῖνος ἀέρας !

—Ἀούα ! τοῦ φωνάζει ὁ μικρὸς Θωμαζίκος στὸ δρόμο. Ὁ μικρὸς Θωμαζίκος εἶναι πολὺ ἀνόητος.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ

Στὸ Στ. Ξεφλούδα

«Ἡ ψυχὴ μας εἶναι σὰν τὸν ἥλιο, ποὺ θέλει νὰ
ξεχυθῆ ὁ δὴν τῆ γῆ, σ' ἔλα τὰ ὄντα».

(Στ. Ξεφλούδα.—Ἔστω. Συμφωνία.)

Σὰν ἄντρα δάχτυλα ὄλο φῶς νὰ κρούουν τὰ μύρια τέλια
μιάς συμφωνίας ἰριδισμῶν, στήν ἄρπα τῆς ψυχῆς μου·
κ' εἶναι σὰ ν' ἀργοχύνεται ἡ ψυχὴ μου, νὰ σταλάξῃ
σὲ μελωδία ἀχτιδωτῆ, σὲ μιὰ βροχὴ ἀπὸ στόνους
μέσ στήν ἀσάλευτη Σιωπῇ τοῦ μυστηρίου τῆ Σφίγγα.
Χορεύουν τ' ἄστρα, τραγουδοῦν τῆς Ζωῆς οἱ Θεῖες βρούσες,
Ἔσπασε ὁ ἴσκιος τῆς Σιωπῆς, καὶ ξεμαρμαρωμένα
τὰ πλάσματα ὄλα μέσ στὸ φῶς τοῦ λυτρωτοῦ σαλεύουν.
Τῆς πλάσης λύθηκε ἡ τρανὴ ψυχὴ καὶ μ' ἀγκαλιάζει,
καὶ πλημμυρίζει ἡ ἄβυσσος ἀπ τὸν κελαϊδισμό τῆς.

Σὰν ἄντρα δάχτυλα ὄλο φῶς νὰ κρούουν τὰ μύρια τέλια
μιάς συμφωνίας ἰριδισμῶν, στήν ἄρπα τῆς ψυχῆς μου...

Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ

ΠΕΤΡΟΥ ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗ

ΚΑΘΡΕΦΤΙΣΜΑΤΑ

10

Ἡ κριτικὴ εἶναι μιὰ μέθοδος προσδιορισμοῦ ἀξίας. Ἀξίας
καλλιτεχνικῆς, ἠθικῆς ἢ τῆς ἀλήθειας. Οἱ ἀξίες αὐτὲς δὲ βρίσκον-
ται ἀπομονωμένες στὸ προσδιοριζόμενο ἀντικείμενο, ἀλλὰ σὲ τοῦτο
ἢ στὸ ἄλλο ἀντικείμενο ὑπάρχει πάντα ποικιλία ἀξιῶν, ποὺ ὅμως
εἶναι ὑποταγμένες σὲ μιὰ, τὴν κυριαρχικὴ, ποὺ βάζει σὲ μοναρ-
χικὴ ὑποταγῇ τίς ἄλλες π. χ. σ' ἓνα ἔργο φιλοσοφικὸ ἢ ἀξία
«ἀλήθειας» δὲν εἶναι ἡ μοναδική, ἀλλὰ μονάχα ἡ επικρατέστερη
ἀπέναντι σὲ ἄλλες, ὅπως: τὴν ἠθικὴ, τὴν καλλιτεχνικὴ.

Σ' ἓνα ἔργο τέχνης καὶ εἰδικότερα στὸ λογοτεχνικὸ ἢ αἰσθη-
τικὴ ἀξία κυριαρχεῖ ἀπάνω σὲ κάθε ἄλλη. Ἡ λογοτεχνικὴ κρι-
τικὴ θὰ εἶναι μιὰ μέθοδος προσδιορισμοῦ τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας
ἐνὸς λογοτεχνήματος, ὅταν αὐτὴ λογαριασθῇ ὄχι σὰ μοναδική,

ἀλλὰ σὰν κυριαρχικὴ σχετικὰ μὲ ἄλλες.

Ἐν τούτοις δὲν πετυχαίνουμε ἓναν πλήρη ἀξιολογικὸ προσ-
διορισμὸ ἐνὸς λογοτεχνήματος ἂν τὸ κοιτάξουμε μονάχα «καθ'
ἑαυτό», ἂν δὲν τὸ σχετίσουμε μὲ ἄλλα ἔργα τοῦ ἴδιου συγγραφέα
καὶ μὲ τὰ ὅμοια ἔργα ἄλλων συγγραφέων τῆς ἴδιας ἐποχῆς. Θὰ
πρέπη νὰ δοκιμάσουμε ὡς ποῖο βαθμὸ ἀντέχει στὴ σύγκριση αὐτή.

Ἔτσι ἡ κριτικὴ ἢ λογοτεχνικὴ θὰ ἀποβῆ μιὰ μέθοδος γιὰ
τὸν προσδιορισμὸ τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας, ἢ ὁποῖα πηγάζει ἀπὸ
σχέσεις, ἐσωτερικῆς (αἰσθητικῆς), καὶ ἐξωτερικῆς (σύγκριση μεγεθῶν)

11

Ἡ κριτικὴ ὅταν δὲν ἀπευθύνεται σ' ἓνα λογοτεχνικὸ βιβλίον
ὅπου ὑπάρχει μιὰ *πλασματικὴ κατάσταση* ἐμβιωμένη ἀπὸ
πλασματικὰ πρόσωπα (εἴτε αὐτὰ εἶναι τὸ καθρέφτισμα ἢ ἡ
ἐξιδανίκευση τῆς πραγματικότητος)—ἡ κριτικὴ μπορεῖ ν' ἀπευ-
θύνεται σὲ μιὰ πραγματικὰ ὑπαρκτὴ ἐνότητα, ὅπως: ἡ *πραγμα-
τικὴ ζωὴ ἐνὸς ἀνθρώπου* (κριτικὴ βιογραφία) τῆς ὁποίας νὰ
ζητᾷ νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἀξία ἢ ὅπως ἡ *πραγματικὴ κατά-
σταση* μιᾶς ἐποχῆς. Ἐννοεῖται, ὅτι ἓνας ἀπόλυτος διαχωρισμὸς
προσώπων καὶ καταστάσεων στὴ λογοτεχνία ὅπως καὶ στὴ ζωὴ
εἶναι ἀδύνατος.

Κριτικὰ ἔργα ἀξιολογήσεως *προσωπικότητων* ποὺ νὰ μπορῆ
νὰ γίνῃ λόγος γι' αὐτὰ, κριτικὴ ποὺ ἀντικρούζει κυκλικὰ ἀπ' ὄλες
τίς μεριῆς μιὰ προσωπικότητα ἐξοχῆ σὰ μορφή ζωῆς, τέτοια κρι-
τικὴ δὲν ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα. Τὰ τελευταῖα ἔργα τοῦ κ. Μελά
ποὺ δὲν ἔχουν τὴν ἄμεση, ἢ καὶ διαλεκτικὴ διατύπωση τοῦ δο-
κιμίου μποροῦν νὰ λογαριασθοῦν ἀπὸ μιὰν ἀποψη κριτικὰ μὸλο
ποὺ ἡ κριτικὴ ἐκεῖ πηγάζει, ἀπορρέει ἀπὸ τὴ ροὴ τῆς ζωῆς στὴν
ὁποῖα μπαινουν τὰ πρόσωπα, καὶ εἶναι ἔμμεση.

12

Κριτικοὶ καταστάσεων στὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὴν *ἀποψη τῆς
Τέχνης* καὶ ἰδιαιτέρως τῆς λογοτεχνίας μποροῦν νὰ λογαριαστοῦν
ὅσοι ἔχουν γράψῃ συνθετικὰ ἔργα τέτοιου περιεχομένου π. χ.
ὁ Ἄρ. Καμπάνης, ὁ κ. Ἡλ. Βουτιεριδῆς κλπ.

Ἀπὸ τὴν *ἠθικὴ ἀποψη* κριτικοὶ καταστάσεων εἶναι ὁ κ.
Φ. Πολίτης καὶ ὁ κ. Ν. Καρβούνης.

Ὁ κ. Πολίτης εἶναι κριτικὸς τῆς « διαγωγῆς ». Στὴ μεθο-
δὸ του εἶναι ὁπαδὸς τοῦ *ἀπλύτου*. Στὴ « διαγωγή » τῆς προσω-
πικότητας ἢ τῆς ομάδας ζητάει τὴν ἀκαμπτη τάση, τὴν ἀλύγι-
στη βούληση γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ ἰδανικοῦ. Τὸ ἰδανικὸ κέρ-
δος τῆς τέτοιας διαγωγῆς θὰ εἶναι ἡ *ἐλευθερία*. Καὶ ἐπειδὴ
μονάχα οἱ *ἥρωες* φτάνουν στὴν κατάκτηση τῆς *ἐλευθερίας* τους
ἢ ἤμποροῦν νὰ φτάσουν, φανερὸ πὼς ζητάει τὴν ἡρωοποίηση
τοῦ ἀνθρώπου. Ζητάει γιὰ τὴν ἀνθρώπινη βούληση (ὁμαδικὴ ἢ
ἀτομικὴ) μιὰν ἀνυψωμένη μορφή, τὴν αὐτοθυσία, τὴν ὑπνοβατι-
κὴ πορεία γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση ἑνὸς ἰδανικοῦ—ὄ,τι συνέλιβε ἢ
ποίησεν στὶς μορφῆς τῆς Ἀντιγόνης καὶ τοῦ Προμηθέα. Θέλει
νὰ μεταφέρῃ στὴ ζωὴ ὅ,τι ἐπιτυχαίνεται στὴν ποίηση (ἐκλεκτικὴ
συγγένεια μὲ τὸν κ. Γ. Ἀποστολάκη). Δὲν ἀρνοῦμαι πὼς ἡ ζωὴ
ἔχει τὶς ἡρωικὰς ἐποχὰς τῆς καὶ τὰ ἡρωικά τῆς ἄτομα. Μὰ ἕνας
ἥρωας, *c'est la montagne*, ὅπως λέει ὁ Hugo. Καὶ ἕνας τέ-
τοιος ὄγκος βουλήσεως δὲν ὑπάρχει βέβαιον πάντοτε στὸν ἄνθρω-
πο. Ἐκεῖνο πὸν εἶναι *γνήσια ἀνθρώπινο* στὴν περίστασίν μας
εἶναι ἡ εὐστάθεια στὴ βούληση. Ἄς μὴ ζητοῦμε τὰ ἄκρα. Μιὰ
διαγωγή χαρακτηρισμένη ἀπὸ εὐστάθεια, εἶναι ἡ ὠραιότερη *ἀν-
θρώπινη* διαγωγή.

Στὴ μεγάλη πλειονότητά τῆς ἡ ἀνθρώπινη μᾶζα ἔχει τραυ-
ματισμένη τὴ βούληση. Καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά *δίαίτια* πὸν νὰ
τὴν θεραπεύσῃ ἢ νὰ τῆς δώσῃ δύναμη. Ἄν ὁ Ὀδυσσεὺς εἶναι
ὁ καθολικώτερος τύπος τοῦ ἀνθρώπου πὸν παλεῦει γιὰ νὰ κα-
τακτήσῃ τὸ ἰδανικὸ του (ὅσο καὶ ἂν αὐτὸ συμβῇ νὰ εἶναι ἕνας
ἄπλως καπνὸς πὸν βγαίνει ἀπὸ τὸ τζάκι), δὲν εἶναι ὁμοίως λιγώ-
τερο καθολικὸς ὁ *ἀντιηρωικὸς* τύπος τοῦ Hamlet, τοῦ ἀνθρώ-
που μὲ τὴν ἀσταθῆ ἰσορροπία τῆς βουλήσεως. Δὲν εἶναι ὀλίγοι
ἀκόμα οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴ διπλὴ βούληση (διπλὴ ζωὴ), ἀκόμα :
οἱ παρορμητικοί ¹⁾.

Πὼς λοιπὸν τὸ κριτήριον μιᾶς ομάδος ἢ ἑνὸς ἀτόμου θὰ
εἶναι ἡ ὑπαρξὴ ἢ ἀνυπαρξία τῆς *ἀκαμπτης βούλησης* γιὰ τὴν
κατάκτηση τοῦ ἰδανικοῦ ; Τὸ *γεγονὸς* εἶναι ὅτι ὑπάρχει πάντα

¹⁾ Ἡ ἀδυναμία τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας προέρχεται ἰσως κατὰ ἕνα
ὀπλολογισμὸ μέρους ἀπὸ τὴν παρεξηγημένην ἱε ρ ο ρ μ η τ κ ἢ βούληση νὰ ξε-
περάσουμε τὸν ἑαυτὸ μας μιμούμενοι ξένα πρότυπα, ἀφθαστα σ' ἐμᾶς.

μιὰ βούληση ὁποιαδήποτε, πὸν ἐντελῶς σπανιώτατα μπορεῖ νὰ
εἶναι ἐλεύθερη. Καὶ εἶναι τόσο ἐλεύθερη ὅσο τῆς ἐπιτρέπει ἡ
ἀνάγκη, ἢ ΑΝΑΓΚΑ : ἡ ψυχοφυσικὴ *προδιαγραφή* τοῦ ἀνθρώ-
που, ἔσωτερικά ¹⁾, ἢ *φορὰ τῶν περιπετειῶν* τῆς ζωῆς πὸν ῥεῖ
παράλληλα μὲ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, ἔξωτερικά. Οὔτε Προμη-
θεὺς στὴν ἔρημο μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ, οὔτε Ἀντιγόνη μὲ ἀμλέ-
τεια ψυχρουνθεσι. « ΑΝΑΓΚΑ καὶ θεοὶ πείθονται ».

Μιὰ δύναμη βουλήσεως ὡς τὸ ἄκρο ὑψωμένη μπορεῖ νὰ
ἐμφανίσῃ μιὰ Ἀντιγόνη, μπορεῖ ὁμοίως νὰ ᾄχῃ κ' ἕνα ἐπαναστα-
τικὸ ἢ ἕνα καταστροφικὸ τέρμα. Ἴδου ὁ Wallenstein τοῦ Schiller.
Ἄλλὰ ὁ κ. Πολίτης δὲ συζητεῖ γιὰ τὸ τέρμα, ὅσο γιὰ τὸ δρόμο.

Ἀπάνω στὴν ἴδια γραμμὴ τῆς « διαγωγῆς » ὁ κ. Πολίτης
ζητάει ἐπίσης τὸν *αὐτοσεβασμὸν*, ἀκολουθώντας τὰ ἴχνη τοῦ
Goethe. Τὸ περιεχόμενον ὁμοίως τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς διαγωγῆς
δὲν τὸ ἀνέλυσε ἐπαρκῶς ὡς τώρα.

Γενικὰ ἡ κριτικὴ καταστάσεων πὸν κάνει, δὲν τρικυμίζε-
ται ἀπὸ κανέναν σκεπτικισμό, εἶναι ἀκαμπτη, ἀλύγιστη, ἀπόλυ-
τη : θέσις ἢ ἄρνησις.

13

Ἡ ἔντονη τάση γιὰ μιὰ αὐτοϊκανοποίηση, γιὰ μιὰ παθο-
λογικὴ ὑπερέξαση τοῦ Ἐγὼ μπορεῖ νὰ ξεεασθῇ τόσο ἀπὸ τὴν
ἠθικὴ πλευρὰ ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ βιολογικὴ. Ὁ Kant λέει πὼς
εἶναι αὐτὴ τόσο βαθιὰ ριζωμένη στὸ ἀνθρώπινο εἶναι, ὥστε δὲν
μπορεῖ νὰ ἐκριζωθῇ ἐντελῶς καὶ στὴ βαθμίδα ἀκόμα τοῦ ὑψι-
στου ἠθικοῦ πολιτισμοῦ. Μέσα στὸ πιὸ ὀλοκάθαρο ἀνθρώπινο
πλάσμα ὑπάρχει πάντα κάποια κηλὶδα « τοῦ σκοτεινοῦ Ἐγὼ ».
Τὸ σκοτεινὸ Ἐγὼ μας προηγεῖται τόσο ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη
ἐκδήλωση ἀλτρουισμοῦ καὶ αὐτοθυσίας. Τὸ παράδειγμα τοῦ Wal-
lenstein τοῦ Schiller εἶναι μιὰ ζωντανὴ κριτικὴ γιὰ τὴν ἀπερι-
όριστη ἠθικὴ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας.

* *

Ὁ κ. Ν. Καρβούνης σὰν κριτικὸς καταστάσεων μελετᾷ τὰ
δικαιώματα τῆς ομάδας, τῆς κοινωνίας. Τὸ ἄτομον δὲν μπορεῖ

¹⁾ Ἡ Ἀντιγόνη ἦταν υἱόνημα ἑμὸν ἐξ ὄμοῦ πατρός (Σοφ. Ἄ ν τ ι γ ὁ-
ν η στ. 471.—Ἡ Ἡλέκτρα λέει γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς : ὀλλ' ἦν τοιαύτα φύσιν γεῖ-
 (Σοφ. Ἡ λ ἔ κ τ ρ α στ. 1028).

νά σηκώσει τὸ ἀνάστημά του ψηλότερα ἀπὸ τὴν ομάδα. Μπορεῖ τὸ ἄτομο νὰ εἶναι μόνο φορέας τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως καὶ βουλήσεως. Ἡ βούλησή του πρέπει νὰ ρυθμίζεται ἀπὸ τὴ βούληση τῆς ομάδας. (Ναί, ὅταν δὲν πρόκειται νὰ προκύψῃ ἠθικὴ καὶ βούληση τῆς ἀγέλης).

Τόσο ὁ κ. Πολίτης ὅσο καὶ ὁ κ. Καρβούνης εἶναι πνεύματα συντεταγμένα καὶ αὐτοσυνεπῆ. Ὁ πνευματικὸς κραδασμὸς τους δὲν εἶναι ὁμοῦ πάντοτε ἄμεση ἀπήχηση τοῦ παλμοῦ τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Γιαὐτὸ τὶς περισσότερες φορὲς συγκινοῦν μόνο πνευματικὰ καὶ ὄχι ζωτικά.

14

Ἡ κριτικὴ τῶν βιβλίων ἔχει ἀρκετὰ ἀφθονοὺς ἀντιπροσώπους. Δογματικούς, ἱμπρεσιονιστές, αἰσθητικούς. Μιὰ εὐρύτερη κριτικὴ, ὅπου νὰ κρίνεται ἡ ἀξία τῶν πράξεων καὶ τῶν ἰδεῶν μέσα στὸ ἔργο καθ' ἑαυτὸ ἀλλὰ καὶ ἡ γονιμότητα τῶν ἰδεῶν τοῦ ἔργου σχετικὰ μὲ τὸ περιβάλλον, μόνο ὁ κ. Βάρναλης τὴν ἔχει παρουσιάσει. Ὁ κ. Ἀποστολάκης ἀναδείχθηκε ἀρχηγὸς τῆς δογματικῆς κριτικῆς. Τὸ σπουδαῖο ὁμοῦ εἶναι ὅτι τὸ ἔργο του ἔχει ἀπόλυτην ἐσωτερικὴ συνέπεια. Ὁ Ἄλκης Θεῦλος πρόσεξε στὴν αἰσθητικὴ κυρίως ἀξία τῶν ἔργων. Εἶναι ἓνας κριτικὸς ὀλοκάθαρος στὴ διατύπωση τῶν σκέψεών του. Καὶ εἰλικρινῆς : κάμπτεται ἀλλάζει γνώμη. Παίρνει μιὰ δευτέρη θέση γιὰ νὰ κοιτάξῃ καλύτερα. Κάνει σὰ μιὰ κυκλωτικὴ κίνηση γύρω ἀπὸ τὸ κρινόμενον ἀντικείμενο. Καὶ αὐτὸ στὸ τέλος τοῦ παραδίδεται.

Ἡ κριτικὴ τῆς «Ν. Ἐστίας». Εἶναι ἴσως ὁ σημαντικώτερος φορέας τῆς ἀξίας τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ. Οἱ κριτικοὶ της, Τέλλος Ἀγρας καὶ Π. Χάρης παρουσιάζονται μὲ τὰ προσόντα μιᾶς ἐξαιρετικῆς διάνυγαιας καὶ μιᾶς σπάνιας εὐθυκρυσίας ἄμεσα κατακτητικῆς τοῦ ἀντικειμένου. Ἡ τέτοια κριτικὴ εἶναι ἀνεπιφύλακτα ἐκτιμήσιμη.

15

Δὲν εἶναι ὀλίγοι οἱ νέοι, ποὺ ἀσχολοῦνται σοβαρὰ μὲ τὴν κριτικὴ βιβλίων ἢ καταστάσεων. Ἄν καὶ δὲν ἔχουν—φυσικὰ—ὀλοκληρώσει ἀκόμα τὸν ἑαυτὸ τους, δὲ διατάζει ἀπὸ τώρα νὰ διακρίνῃ κανεὶς μιὰ πρωτοτυπία στὶς ἀπόψεις πολλῶν ἀπ' αὐτοὺς

καὶ μιὰ ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία πνευματικῆ. Ἐνα θάρρος γνώμης καὶ μιὰ αὐταπεποίθησι. Μπορεῖ νὰ υπογραμμισθῇ ἴσως κάποιου κάποια ὑπερβολικὴ αὐτοπεποίθησι καὶ ἓνας τρόπος ὀργίλως μεγαλοπρεπῆς. Δὲ σημαίνει ὁμοῦ τοῦτο ἴσως πολὺ : τὸ σπουδαῖο εἶναι νὰ ὑπάρχῃ ἡ δύναμις γιὰ πνευματικὰ ἀποτελέσματα. Δύναμις θετικῆ, γόνιμη, προωθητικῆ. Ἀρκετὰ ἔχουμε ἀπὸ λογοτεχνικὴ βυζαντινολογία.

* *

Στὴν Ἑλλάδα λείπει τὸ συνθετικὸ ἐκεῖνο μυαλό, ποὺ θ' ἀγκαλιάσει στὸ σύνολό της τὴ ζωὴ μας καὶ θὰ τὴν υπαγάγῃ σὲ κριτικὸ ἔλεγχο καὶ σ' ἓναν ἔλεγχο δημιουργικὸ. Οἱ ἀπόψεις τῆς κριτικῆς ἀπάνω στὴ ζωὴ μας εἶναι ἀποσπασματικὲς ἢ μονομερεῖς καὶ γι' αὐτὸ δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι δημιουργικὲς στὴν πλατεῖα ἐκδοχῆ τῆς δημιουργίας. Μᾶς λείπουν οἱ μεγάλοι πνευματικοὶ ὀδηγοί, ἡγήτορες ἢ δὲ μέδοντες.

F. EICHENDORFF

ΧΕΙΜΩΝΙΑΤΙΚΗ ΝΥΧΤΑ

Χιόνι παχὺ ὀλόγυρα τὰ πάντα ἔχει σκεπάσει,
καὶ μέσα μου καμμιὰ χαρὰ, καμμιὰ νὰ μῶ μιλήσῃ,
ἔρημο στέκει τὸ δέντρο στὴ χιονισμένη πλάση,
τὰ φύλλα του ἔχει ἀπὸ καιρὸ, πολὺν καιρὸ σκορπίσει.

Καὶ μόνο ὁ ἀγέρας στῆς νυχτιάς τῆ σιγαλιά γυρνώντας
βλέπει τὸ δέντρο τὸ γυμνὸ, στὸ κρῦο ὡς τουρτουρίζει,
καὶ τὴν κορφὴν του ἀγγίζοντας καὶ ἀπαλὰ κινώντας
μ' ὄνειρα πλάνα, μαγικά, τὸν ὕπνο του γεμίζει.

Τὴν ἀνοιξὴ ποὺ θε νάρθῃ θωρεῖ μ' ἀνατριχίλα,
ποὺ στολισμένο μὲ λευκοὺς ἀνθούς καὶ χλωρὰ φύλλα,
μέσα στὰ γάργαρα νερά, στὸ πράσινο μεθῆσι
τοῦ μεγαλόδωρου Θεοῦ τὴ δόξα θε νὰ ὑμνήσῃ.

Μετάφρασις ἀπὸ τὸ Γερμανικὸν ΑΝΤΩΝΗ Ν. ΣΙΔΕΡΗ

Ο κ. Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑΣ

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ παρατηρηθῆ πὼς στὸν τόπο καὶ στὴν ἐποχὴ μας ἡ κριτικὴ, ὁ νεόφαντος αὐτὸς κλάδος τῆς φιλολογίας παρουσιάζεται μονάχα μὲ τὴ μορφὴ τῆς κριτικῆς τῶν βιβλίων. Οἱ ὄρισμένοι—μόλις πεντέξη—τεχνοκρίτες ποὺ ἔτυχε νὰ βρεθοῦν κ' ἐδῶ, καλλιεργητὲς ἑνὸς εἶδους πολὺ ἐκλεχτοῦ γιὰ τὴν Ἑλλάδα ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀκόμα ἀπὸ προϊόντα πρώτης ἀνάγκης, ἀσκοῦν τὸν ἔλεγχό τους μονάχα πάνω σὲ βιβλία. Εἶναι μειονέκτημα τῆς κριτικῆς αὐτοῦ; Καὶ βέβαια εἶναι, ἀφοῦ ἡ λογοτεχνία δὲν ἀποτελεῖται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ ἔντυπα—ἔντυπα δίχως σημασία, τὶς περισσότερες φορές—, ἀλλ' ἀπὸ πρόσωπα καὶ γεγονότα ποὺ δίνουν, αὐτὰ, τὸ πῶς οὐσιαστικὸ περιεχόμενό της. Ἐπειτα, μὲ τὴ μέθοδο τῆς βιβλιοκρισίας, παρακολουθοῦνται ταχτικά οἱ σύγχρονες ἐκδόσεις, ἀλλὰ παραμερίζονται καὶ βυθίζονται στὴν ἀφάνεια χρονικῆς περιόδου παλιότερες μὲ ἀφάνταστα, συχνά, φιλολογικὰ ἐνδιαφέροντα κ' ἔτσι, ὁ φιλότεχνος δὲν ἔχει παρὰ νὰ περιμένη καμμιὰν ἐπέτειο, γιὰ νὰ μάθῃ τότε μερικὲς φτωχῆς πληροφορίες ἀπὸ τὴ ζωὴ, μερικὲς ἀτολμῆς παρατηρήσεις γιὰ τὸ ἔργο τοῦ περασμένου ποιητῆ, μὲ δημοσιογραφικὴ προχειρότητα καὶ αὐτὲς διατυπωμέναι. Σήμερα οἱ πῶς πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κριτικούς μας ἔχουν περιορίσει τὶς φιλοδοξίες τους νὰ μοιραζοῦν ὀρμίνιες σὲ ἱστιουργοὺς πρωτόβγαλτους ἢ κατιδίκες σὲ προσωπικοὺς ἐχθροὺς των, μέσ' ἀπ τὶς στήλες τοῦ περιοδικοῦ ἢ τῆς ἐφημερίδας, ποὺ μὲ τόσους, ἀλίμονο, κόπους, καὶ μὲ ποῖος ξαίρει πόσα παρακάμια, ἀσφάλισαν στὴν κατοχὴ τους. Κι ὅλα τοῦτα γίνονται μὲ τέτλια ἀνθαιρεσία καὶ μὲ τόση αὐτοπεποίθησι, ποὺ ἀπορεῖ πὼς ἄνθρωποι ἀπληροφόρητοι γιὰ ζητήματα τῆς δουλιᾶς των βασικά, ἀποφασίζουν καὶ βγαίνουν στὸ κοινὸ γιὰ νὰ μιλήσουν τάχα μ' αὐτηρότητα· ἀλλὰ, καθὼς εἶπε κι ὁ ἀρχαῖος «ἀμαθίη θράσος φέρει». Καὶ φαίνεται πὼς αὐτοῦ ἀπάνω στέ-

κεται ὅλο τὸ πρόβλημα ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει: στὴν ἀμορφωσιά τῶν κριτικῶν.

Πρῶτο καὶ κύριο, φυσικά, στὸν κύκλο τῆς τέχνης ὅπως καὶ κάθε ἐπαγγέλματος μὲ κάποια τάση πρωτοτυπίας, εἶναι ἡ ἰδιοφυΐα, ἡ ἔμφυτη κλίση, ἡ κληρονομικὴ ροή, τὸ ἀναπόχρητο δῶρο τ' οὐρανοῦ. Ὅταν ὅμως τὸ σπάνιο τοῦτο τυχερὸ πέσει σὲ χέρια ποὺ βαριοῦνται νὰ τὸ πιάσουν, τί θὰ γίνῃ; Ὁ εὐνοημένος μὲ τὸ χάρισμα τὸ φυσικὸ θὰ συγκινεῖται ἀπ τὶς εἰκόνες ὅπου θαρεῖ πὼς βλέπει καθρεφτισμένο τὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ ποτέ του δὲ θὰ εἰπῆ πὼς κατέχει τὸ μυστικὸ ποὺ θὰ τοῦ φανέρωνε κατὰ περισσότερο ἀπ τὰ μάτια. Ὅσο μᾶς λείπει ἡ γνώσι, ἐσωτερικὴ ὄρασι αὐτῆ, τὸ ἀντικείμενο τοῦ βλέμματός μας θὰ μένη σκοτεινὸ καὶ ἀνεξήγητο στὶς μυστικώτερες γωνίες του. Κι αὐτοῦ ἀποδείχεται ἡ ἰκανότητι τοῦ παρατηρητῆ, ὅταν μπορεῖ ἀπὸ τὴν ἴδια μὲ τοὺς ἄλλους θέσει ν' ἀνακαλύψῃ λεπτομέρειες ποὺ ξεφεύγουν ἀπὸ κείνους. Ἄλλὰ κ' ἡ κριτικὴ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ παρατήρησι φιλολόγημα, πρῶτα πρῶτα, ἀνώτερο τῆς κοινῆς ὑπομονῆς, κ' ἔπειτα τεχνικὸ συναρμολόγημα σ' ἐνότητα ἀρμονικῆ. Ἡ ἀνάλησι ὅμως, πρῶτο μέρος τῆς κριτικῆς ἐπεξεργασίας, ἀφίνει ἀδιάφορους τοὺς κριτικούς «στὴν ἀκαταδεξία τους» αὐτοί, ἀφίνοντας πίσω τὰ κοινὰ καὶ τὰ τριμμένα ποὺ εἶναι γιὰ γιὰ τοὺς πληροφοριακοὺς κατὰ τὴ γνώμη τους, βιάζονται νὰ πηδήσουν ἀμέσως στὴν σύνθεσι, ὅπου θὰ τοὺς δοθῇ ἀφορμὴ νὰ ἐκθέσουν τὶς κοσμοθεωρίες καὶ τὶς ὑπόλοιπες σοφίες των. Ἐτσι πολλῆς φορὲς διαβάσεις μιὰ κριτικὴ βιβλίου μὲ θέμα ρητὰ σημειωμένο στὴν ἐπικεφαλίδαι, πληροφορεῖσαι πολλὰ ἀξιανάγνωστα γιὰ τὴ φιλολογία ἢ τὴν κοινωνιολογία καὶ μόνον γιὰ τοῦ βιβλίου τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ἀξία δὲ μαθαίνεις τίποτα. Μπορεῖ λοιπὸν μιὰ τέτλια κριτικὴ νὰ φτάσι ποτέ στὸ σκοπὸ τῆς;

Ἄλλὰ ποιὲς εἶναι τότε οἱ αἰτίαι ποὺ προκαλοῦν τὴν ἀποτυχία τῶν κριτικῶν; Πρῶτα πρῶτα ἡ κριτικὴ δὲν ἔχει γίνῃ παραδεχτὴ ἀκόμα σὰν εἶδος φιλολογικὸ ἀπαραίτητο στὰ γράμματα μας. Λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἐπιμένουν νὰ τὴν ἀσκοῦν κάπως συστηματικὰ καὶ ὄχι ἰκανοποιητικὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν ὄσων τὴ διαβάσουν. Τὰ περιοδικὰ τὴν κρατοῦν μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ μὴν ἀπειθῆσουν στὴν παράδοσι, ἐνῶ οἱ λογιστὲς ἐφημερίδες

πού φιλοτιμιούνται νά ἔχουν σ' ὅλα ἐνημερότητα δὲν τὶς διαθέ-
τουν παρὰ τῆ στήλῃ τὴν πῖο λίγη χρειοζύμενη· κι αὐτὸ, συχνά
γιὰ νὰ μὴ δυσαρεστήσουν ἀναγκαίους συνεργάτες των πού δια-
σκεδάζουν τὰ δημοσιογραφικά τους ἡμερόνηχτα καὶ με κανένα
ἄρθρο κριτικό, ἀπὸ κέφι ἢ γιὰ ρουσφέτι. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ
δημοσιογράφοι με ἱκανὴ φιλολογικὴ κατάρτιση καὶ με ζηλευτὸ
περιθώριο κριτικῆς ἀρθρογραφίας μὲς στὸ φύλλο τους, πού γρά-
φουνε κι αὐτοὶ χωρὶς καμμιά φροντίδα πράματ' ἀσήμαντα καὶ
φορτικά, ἐνῶ θὰ μπορούσαν νὰ μεταφέρουν κι ἐδῶ τὴν ταχτικὴ
βδομαδιάτικη ἐπιφυλλίδα, τὴν τόσο ἐνδιαφέρουσα, τῶν ξένων
ἐφημερίδων. Ἀλλὰ ὁ προϋπολογισμὸς τῆς ἐπιχείρησης δὲν προ-
βλέπει εἰδικὸ κριτικό, καὶ ὁ ἀρθρογράφος ἀντὶ νὰ ξοδεύῃ τὶς
ῶρες του σὲ σημειώματα πού, ὅσο καλογραμμένα, δὲ θὰ πληρω-
θοῦνε χωριστὰ ἢ δὲ γράφει καθόλου, ἢ γράφει, στὴν ἀνάγκη,
ὅπως ὅπως. Ἄλλοι πάλι, με τὸ νά ἔχουν στὴ διάθεσή τους κά-
που μιὰ στήλῃ κριτικῆ, τὴ μεταχειρίζονται, καὶ κάποτε κατὰ
κανόνα, γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν φιλικῆς ὑποχρεώσεις, γιὰ νὰ λι-
βανίσουν ἄπρεπα πρόσωπα τῆς ἡμέρας ἰσχυρά, ἀπὸ τὴ σειρά ὅ-
μως τῶν κακίστων ποιητῶν, γιὰ νὰ μὴ θυμώσουν, συνηθέστατα
ἢ λυπήσουν ποετᾶστρους ἀπαιτητικούς (πρωτότυπος ἀληθινὰ
συνδυασμὸς τοῦ ἔργου τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς κριτικῆς!). Ὁ
ἀναγνώστης ὅμως σχηματίζει ἀπὸ τὰ διαβάσματά τους σφαλερῆς
ἀντιλήψεις γιὰ τὴ φιλολογικὴ πραγματικότητα, δὲν προάγεται κα-
θόλου στὴν καλαισθησία του, καὶ στὸ τέλος, ἅμα κιόλας βρεθεῖ
νά ἔχει κάποια διαίσθησι, δυσπιστεῖ στὸν κριτικό, παρατᾶ ἐξ αἰ-
τίας του καὶ τὶς ἄλλες λογοτεχνικῆς ἀσχολίες: νὰ λοιπὸν τί εἴ-
δους ὑπηρεσίας προσφέρει στὴν ὑπόθεσι τῆς κακῆς ῶρας ἢ
κριτικῆ.

Αὐτὴ περίπου εἶναι ἡ ἐπαγγελματικὴ ὄψη τοῦ ζητήματος.
Ἡ τέχνη ὅμως εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ ἐπάγγελμα, στοιχίζει
ἀπροσδιόριστον καιρὸ καὶ σκέψη ἀπὸ τὴν πῖο γνήσια. Ἄν, ἄρα,
ὅλοι οἱ λογοτέχνες ἀπαιτοῦσαν νὰ τοὺς πληρωθοῦν στὴν πρα-
γματικὴ ἀξία τὰ πνευματικά τους προϊόντα, ἔπρεπε νὰ μὴν ὑ-
πάρχη αὐτὴ ἢ τεράστια λογοτεχνικὴ παριγωγὴ πού σαστίζει
στ' ἀλήθεια με τὴν ποικιλία τῆς. Ὁ τεχνίτης λογαριάζει γιὰ τὸ
ἔργο του πολὺ μεγαλύτερη τιμὴ ἀπὸ κείνη πού θὰ τοῦ κανόνιζ'

ἓνας ὅποιος ἐπιχειρηματίας: ἀποβλέπει στὴν ὑστεροφημία, πού
δὲν ἀγοράζεται μι τίποτα. Κ' ἐπὶ τέλους, ἢ ἀφιλοκέρδεια δὲν
εἶναι γνώρισμα τῶν μπακάλῃδων. Ἄμα κυριέψει καὶ τοὺς πνευ-
ματικούς δημιουργοὺς ἢ μανία τοῦ εὐκόλου κέρδους—μιὰ ἀπὸ
τὶς πολλῆς, κι αὐτὴ, μανίης τῆς νευρικῆς μας ἐποχῆς—τότε πρέ-
πει πῖο ν' ἀπελπιστοῦμε. Ὁ Παπαδιαμάντης ἔγραφε σ' ὅλη τὴ
ζωὴ καὶ πέθανε χωρὶς ν' ἀξιοθῆ νὰ ἰδῆ τὰ διηγήματά του τυ-
πωμένα σὲ βιβλία. Οἱ σημερινοὶ ὁμότεχοί του ἔχουν τὸ νοῦ
τους ὅλο στὸν παρὰ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ παρουσιάσουν
ἐργασία ἀπὸ τὴ χειρότερη στὰ γράμματά μας. Κ' οἱ κριτικοὶ
λοιπὸν, ἔχοντας ἀνάλογες ἀντιλήψεις γιὰ τὴ δουλιὰ καὶ γιὰ τὴν
ἀμοιβή, προτιμοῦν νὰ κάθονται με τὰ χέρια σταυρωμένα καὶ
νὰ μὴν προσφέρουν οὔτε τοσοδᾶ. Ἔτσι, ἄλλωστε, βρίσκουν τρό-
πο νὰ ξαναθυμῶνται κι ἄλλη μιὰ ρωμαίικη ἀρετὴ, τὴν τεμπε-
λιά. Μόνον οἱ ἀνόητοι πονοκεφαλοῦν γιὰ ξένες ἔγνεις, οἱ γνω-
στικοὶ χουζουρεύουν μ' ὅλη τους τὴν ἄνεση. Ἄμα γράφουμε κ'
ὄλας κάτι γιὰ γοῦστο καὶ τὸ παίρνουν οἱ ἄλλοι στὰ σοβαρά, τό-
σο τὸ καλύτερο γιὰ τὴν ὑπόληψή μας. Καὶ νὰ πῶς φτάνη κα-
νεὶς σιγὰ σιγὰ σ' αἰτίες κ' ἐξηγήσεις ψυχολογικῆς.

Μίλησα παραπάνω γι ἀμορφωσιὰ τῶν κριτικῶν, χωρὶς μά-
λιστα νὰ συμβαδίσω με τὴν ἀποδεικτικὴ σειρά τοῦ λόγου. Γι
αὐτὸ βιάζομαι νὰ ἐξηγηθῶ καλύτερα. Ὅταν τυπώνεις ἓνα βι-
βλίο καὶ τὸ στέλνεις στὸν κριτικὸ νὰ τὸ κρίνη, κι αὐτὸς πάει
κι ἀραδιάζει τῶν λογιῶν λογιῶ τὶς κουταμάρες, αὐτὸν δὲν ἔχεις
ἔπειτα τὸ δικαίωμα νὰ τὸν ὀνομάσης ἀμόρφωτο; Κι ὅταν δια-
βάξεις τὰ ἄρθρα τού καὶ βρίσκεις τὶς ἰδέες του μπερδεμένες ἴσα
μ' ἀξεδιάλυτα σημεῖο, μπορεῖς τότε νὰ τὸν εἰπῆς ἀληθινὰ μορ-
φωμένο; Κι ὅταν τὸν παίρνεις γιὰ ὀδηγὸ καὶ προσέχεις πῶς
αὐτὸς ὁ σπουδαῖος κάνει λάθη γλωσσικά, τί γνώμη θὰ σχηματί-
σης γιὰ τὴ μόρφωσή του; Δὲν μοῦ τὸ χωράει τὸ μυαλὸ πῶς
τὰ καταφέρει νὰ περνᾷ γιὰ κριτικὸς ἄνθρωπος τῶν γραμμα-
των πού, ἔπειτ' ἀπὸ τριβὴ χρόνων με βιβλία καὶ χειρόγραφα,
δὲν ἐσυνήθισε νὰ μεταχειρίζεται κανονικὰ τὴ γλώσσα, τὴν κα-
θαρὴ δημοτικὴ, πού τὴ μαθαίνουν σήμερα ὑποχρεωτικὰ καὶ τὰ
παιδιὰ τοῦ δημοτικοῦ. Ἀλλὰ οἱ περισσότεροὶ ἀπ τοὺς λαμπροὺς
αὐτοὺς ἀνθρώπους ἔχουν ἔμφυτη, θαρεῖς, ἀποστροφὴ πρὸς τὸ

σωστό, τὸ ὄρατο, τὸ καλλιτεχνικὸ γράψιμο κι ἀποφεύγουν ὅσο
μποροῦν νὰ φανοῦν, πὼς σχετίζονται μ' αὐτό. Μιὰ καλοδουλε-
μένη φράση εἶναι γι αὐτοὺς ἀπαίτηση σχολαστικὴ ποὺ τὴν προ-
σπερνοῦν μὲ περιφρόνηση. Κι ὁ στίχος, γιὰ νὰ τοὺς ἀρέσει, ἢ
πρέπει νὰ ᾄχῃ ποιητικὴ μὲ ὁμίχλες μεταφυσικὲς ἢ ν' ἀπλώνεται
πλαδαρὸς κι ἀσουλούπωτος σάν τὸ ὕφος τους.

Ἡ ἑλληνικὴ ποίηση καὶ ἡ πεζογραφία ποτὲ δὲν ἔπαυε νὰ
πλουτίζεται μὲ ἔργα ποὺ καὶ γιὰ τοὺς συγγραφεῖς τους ἀποτε-
λοῦν τίτλο τιμῆς καὶ τὴν ἐθνικὴ φιλολογία ἀνανεώνουν μὲ νέες
δυνάμεις. Βέβαια, τὰ τρία τέταρτα ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ κυκλοφο-
ροῦν κάθε χρόνο εἶναι ἀσήμαντα καὶ δὲν ἀξίζουν ν' ἀπασχολή-
σουν κανέναν ἄλλον ἀπὸ κείνους ποὺ τὰ γράφουν. Ὑπάρχουν
ὅμως καὶ βιβλία μ' ἔμπνευση καὶ μὲ πρωτοτυπία, δυνατά, καὶ
πρωτοποριακά, ποὺ δὲν ἀρκοῦν γι αὐτὰ συνηθισμένοι ἔπαινοι.
Οἱ κριτικοὶ μας ὅμως κάνουν πὼς δὲν τὰ βλέπουν, ἀφιερωμέ-
νοι τάχα σὲ σοβαρότερες ἀσχολίες ἢ, ἅμα βρεθοῦν στὴν ἀνά-
γκη νὰ φέρουν τὸ λόγο καὶ σ' αὐτὰ, μιλοῦν μὲ μιὰ συγκαταβα-
τικὴ ποὺ σὲ κάνει νὰ διασκεδάξῃς μὲ τὴν ἀστεία τους προ-
φύλαξη μήπως ποῦν κανένα λόγο παραπάνω καὶ χαθεῖ ἡ ἀξιο-
πρέπειά του. Ἔτσι, συμβαίνει τὰ καλύτερα ἀπ' τὰ καινούργια
βιβλία νὰ τ' ἀναγνωρίζῃ πρῶτα τὸ κοινὸ—τῶν ἀναγνωστῶν ἢ
τῶν λογοτεχνῶν—κ' ὕστερα νὰ κ' ἀνακαλύπτουν οἱ εἰδικοί : δεῖ-
γμα κι αὐτὸ τῆς κριτικῆς ὀξυδεκείας των. Ὅσο γιὰ τοὺς νέ-
ους, αὐτοὺς οὔτε καταδέχονται καν νὰ τοὺς διαβάσουν ἢ πείρα
τοὺς ἔχει διδάξει πὼς δὲ μπορεῖ νὰ βγῇ κανένα καλὸ ἀπὸ τὴ
σημερινὴ νεολαία. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο οἱ κριτικοὶ μας παρου-
σιάζονται ἀπληροφόρητοι καὶ καθυστερημένοι, ἀνίκανοι νὰ κρί-
νουν ἀκόμα καὶ βιβλία. Πὼς ἔπειτα νὰ ᾄχῃ κανεὶς τὴν ἀξίωση
ἀπ' αὐτοὺς νὰ παρακολουθήσουν τὰ ἰδιολογικὰ ρεύματα τῆς ἐ-
ποχῆς μας, νὰ λάβουν μέρος σὲ συζητήσεις διεθνοῦς ἐνδιαφέρον-
τος, νὰ καθορίσουν καὶ νὰ ἐλέγξουν καὶ νὰ προδιαγράψουν φι-
λολογικὲς τάσεις, καταστάσεις καὶ σχολές; Ποῦ εἶναι τὰ βιβλία
τους, αὐτῶν ποὺ λὲν πὼς ἔχουν ἐπιίγγελμα τὸ γράψιμο; Καὶ
δὲν τὸ νιώθουν πὼς εἶναι, τὸ λιγώτερο, ἀπέλειπαι ὅταν βίνουν
κάτω λογοτέχνες δημιουργικοὺς καὶ ζητοῦν νὰ τοὺς μάθουν ποῖο
λέγεται καθαρὴ τέχνη καὶ πὼς πρέπει νὰ γράφουνε στὸ ἔξῃς γιὰ

νά ᾄχῃ συμφωνοὶ μὲ τὴν αἰσθητικὴ βαβυλωνία τους ;

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν κριτικὴ τῆς προκοπῆς στὴν Ἑλλάδα ;
Αὐτὴ ποὺ διαβάζουμε δὲν ἐξυπηρετεῖ κανένα σκοπὸ ; Καὶ πὼς
θὰ μπορέσουμε νὰ ᾄχουμε κ' ἐδῶ ἀξιόλογους κριτικούς; Οἱ κρι-
τικογράφοι μας στὴν πλειονότητα εἶναι στοιχεῖα στεῖρα καὶ ἀρ-
νητικά. Ἀποτυχημένοι στὴ δημιουργικὴ λογοτεχνία, ποὺ ἦταν
ἡ πρώτη ἐπιδίωξί τους, μπῆκαν στὸ ξέφραγο ἀμπέλι τῆς κριτι-
κῆς κι ἄρχισαν ν' ἀλωνίζουν ἀνενόητοι. Δὲν πρόσθεσαν τίποτα
σχεδὸν στὴν ἔρευνα τῆς φιλολογίας μας καὶ κατέβασαν τὴν κρι-
τικὴ, ἀπὸ τὴν περιωπὴ ὅπου τὴν ἔφερ' ἕνας Παλαμᾶς κι ἕνας
Χατζόπουλος, στὸ ἐπίπεδο μιᾶς ἐξευτελιστικῆς κακογραφίας. Ἀνε-
πίδεχτοι μορφωτικῆς ἐπιρροῆς, ἐλαστικοὶ καὶ συμβιβαστικοί, δὲν
κατάρθωσαν οὔτε νὰ κρατήσουν ἕναν ἐνιαῖο γλωσσικὸ τύπο στὰ
γραψτά τους. Ἀμέτοχοι σὲ κάθε δράση καὶ παραγωγή, εἶδαν
τὰ ἔργα τῶν ἄλλων μὲ δυσἀρέσκεια καὶ, μὴ φτάνοντας νὰ ἐξη-
γήσουν τὸ θάμα τῆς δημιουργίας, πλήγωσαν τὴ λατῶρα τοῦ δη-
μιουργοῦ μὲ τὴ διαφορά ἢ τὴν ἐμπιάθειά τους. Ἀποξενωμένοι,
τέλος, ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη, τὴ γνώμη τῶν πληροφορημένων
ὀπωσδήποτε ἀναγνωστῶν, ἔδωσαν συχνὰ στοὺς συγγραφεῖς τὴν
ἀπατηλὴ ἐντύπωση πὼς ματαιοπονοῦσαν. Ἔτσι ὅμως ἔχασαν,
ἀργότερα, τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τῶν πρώτων καὶ τῶν δευτέρων.
Σήμερα οἱ σοβαροὶ συγγραφεῖς καὶ ἀναγνώστες οὔτε τοὺς δια-
βάζουν καθόλου. Ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιὰ ζητήματα καὶ προβλή-
ματα τῆς κριτικῆς πάνε καὶ βλέπουν ξένα περιοδικά, ἂν ξαί-
ρουν εὐρωπαϊκὲς γλώσσες. Κ' ἔτσι ρόλος τῶν κριτικῶν μας εἶναι
νὰ χρησιμεύουν ὡς συγκριτικὸ μέρος σὲ μιὰ ἀντιπαραβολὴ ὅπου
ἡ ὑπεροχὴ θὰ γέρνει πάντα στὴν ἀντίθετη μεριά, ὁσοδήποτε
ἀλαφρῆ.

Ἡ ἔλλειψη ἀνθρώπων καὶ κειμένων κριτικῶν κάνει πιὸ
χτυπητὲς τὶς λίγες ἐξαιρέσεις ποὺ θὰ ξεχωρίση γύρω του ὁ κα-
θένας. Ὑστερα ἀπὸ τὰ «Πρῶτα κριτικά» καὶ τὸν «Ἀριστοτέλη
Βαλαωρίτη» τοῦ Παλαμᾶ, βιβλία γραμμένα λὲς μὲ μὲ ὁλοτρο
κριτικὸ, δὲν ἔχουμε νὰ σταματήσουμε παρὰ σὲ ἄλλα τρία, μέσα
στὴν τόσην ἀνθιστὴ τῆς δημιουργικῆς λογοτεχνίας μας. Ἡ «Ποί-
ηση στὴ ζωὴ μας» τοῦ Ἀποστολάκη, ὁ «Σολωμὸς χωρὶς μετα-
φυσικὴ» τοῦ Βάρναλη καὶ ὁ «Διονύσιος Σολωμὸς» τοῦ Μιχαλό-

πουλου, είναι έργα επιβλητικά και μοναδικά για τη χώρα μας, όπου με μερικές γραμμές νομίζουμε πως ξοφλάμε τις υποχρεώσεις προς τους προγόνους μας και τους συγχρόνους μας. Τα δυο πρώτα, με όλη τη φανατική μονομέρεια κάποιου απόψεων τους, υποστηρίζουν τη θέση τους μ' επιμονή κ' επιχειρηματολογία που φανερώνουν γερή θεωρητική συγκρότηση και συνάμα σταθερή ιδεολογική κατεύθυνση. Το τρίτο έχει πολλή ακαταστασία στην έκφραση και στη σύνθεση, αλλά συγκεντρώνει δυσεύρετες παντοδαπές πληροφορίες για τον υψηλότερο ποιητή και δίνει με τον όγκο του σαφέστατα το μέτρο της φιλοπονίας του ερευνητή. Αξιόλογες ακόμα και σε πολλά σημεία διαφωτιστικές είναι οι μονογραφίες του Άλκη Θρύλου για ποιητές και πεζογράφους, κ' εκείνες που τυπώθηκαν κ' οι άλλες που ακολουθούν. Κριτικό πνεύμα όμως γνήσιο υπάρχει κατά την γνώμη μου σε δυο προπάντων νέους, τον Τέλλον Άγρα ξεχωριστόν κιόλας ποιητή, και το Δ. Νικολαρέζη, μόλις περασμένον απ τα είκοσι. Ώρισμένες μελέτες των φιλοξενημένες τελευταία σε περιοδικά, μαρτυρούσαν πως θα μπορούσαν άβιαστα να διακριθούν αν ήθελαν να επιδοθούν σ' αυτόν τον κλάδο της φιλολογίας. Και δεν είναι άσκοπο να σημειωθεί πως κ' οι δυο παραπάνω κριτικοί έχουν πανεπιστημιακή μόρφωση.

Ποιές, τώρα, είναι οι προϋποθέσεις που χρειάζονται για ν' αποκτήσουμε κ' εμείς κριτική υπολογισιμη; Έξον από το τάλαντο, την ειδική δηλ. προδιάθεση, που δε λείπει από κανένα τόπο και καιρό, απαιτείται και καλλιέργεια επιπρόσθετη, που αυτή σχετίζεται με τη βούληση, αποτέλεσμα μελέτης και υπομονής. Έμεις εδώ ύστερούμε κυριώτερα στο δεύτερο παράγοντα, γιατί μόλις τώρα άρχισαν να συστηματοποιούνται οι επιστήμες και να διαδίδονται κάπως οι σπουδές, φυλαγμένες ως τα χτες για λίγους μοναχά προνομιούχους. Όσο λοιπόν μορφώνονται επιστημονικά οι νέοι μας που έχουν κλίση στη φιλολογία, υπάρχει έλπίδα να βγούν απ αυτούς μερικοί που θ' ασκήσουν με ζήλο και με γνώση το έργο της κριτικής. Βλέπω μάλιστα από τώρα ώρισμένους απ' αυτούς τους πιο πολλούς απ τη λεγόμενη φιλοσοφική σχολή, συγγενέστερη όλων προς τις ώραιες τέχνες,

να δοκιμάζονται μ' επιτυχία στην κριτικογραφία, αν και το Πανεπιστήμιο της Αθήνας δεν ευτύχησε ακόμα να έχει ούτε μιὰ έδρα σχετική. Οι κριτικοί, του μέλλοντος—που δε θα καταγίνονται βέβαια ούτε αυτοί απ το πρωι ως το βράδι με την κριτική, προορισμένη από τη φύση της να μένη πάντα πάρεργη—θα ξαίρουν εξάπαντος ξένες γλώσσες, θα μελετούν τα διεθνή κριτικά συστήματα και, κατατοπισμένοι στις συνθήκες του περιβάλλοντός μας, αλληλένδετοι με τη γλώσσα μας και με τη λογοτεχνία μας, γνώστες έργων και προσώπων, θα παρακολουθούν και θα κατευθύνουν τη φιλολογική κίνηση έγκυρα και αποτελεσματικά. Και τότε πια δε θα υπάρχει κανένας λόγος, υποθέτω, να γίνεται όπως σήμερα κριτική της κριτικής.

•Ο κ. ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΠΑΣ

Στο ερώτημα αυτό του περιοδικού «Μακεδονικές» «Ημέρες» όμολογώ ότι άπαντώ μ' άρκετη δυσκολία. Και γιατί δεν είναι εύκολο με μιὰ σύντομη και σκιαγραφική έδω άπάντηση να έξαντήσω αυτό το θέμα, αλλά και γιατί να μιλήση κανένας για την «Ελληνική κριτική» είναι σα να πρόκειται να λύση το δυσκολώτερο γρίφο.

Έν τούτοις άποτολμώ τα ακόλουθα: **Κριτική** θά πη **άνκειμενική έρευνα** και **σύστημα**. Και επειδή αυτά λείπουν σχεδόν, έξ ιδιοσυγκρασίας στο Ρωμίο, κριτική δεν μπορεί στα σοβαρά να υποστηριχθή ότι υπάρχει στον τόπο μας. Με την καταχρηστική λοιπόν χρήση του όρου Κριτική νομίζω ότι αυτή κατά το πλείστο είναι ιδεαλιστική. Ο ρεαλισμός στην Ελλάδα ξεπεράστηκε χωρίς ν' άναδείξει σχεδόν κανένα τεχνίτη, και κατά συνέπεια ούτε τέτοιον κριτικό, άφου αυτός χωρίς την ύπαρξη τέχνης δεν μπορεί ούτε καν να νοηθή. Η σχετική προσπάθεια που γίνεται τελευταία στην Αθήνα από τους κύκλους ενός ειδικού περιοδικού δεν μπορεί να μάς δώσει την ευκαιρία να μιλήσουμε περι ρεαλιστικής κριτικής για πάρα πολλούς λόγους.

Στους κόλπους λοιπόν της ιδεαλιστικής κριτικής λικνίστηκε πάντα ή «Ελληνική Κριτική». Αλλά κ' εκεί βρήκε όλες τις δημιουργημένες υποδιαρέσεις και κατευθύνσεις και δημιουργησε κι' όσες άλλες υποδείκνυαν τα γούστα του καθενός, άπατημένη

ἀπὸ τὸν αἰσθητικὸν ἀφορισμὸ τοῦ Οὐαίλδ. « Ἡ ὁμορφιά ἔχει τόσες ἀπόψεις, ὅσες καταστάσεις ἔχει κ' ἡ ψυχὴ ». Ὁ κάθε πὸν διαθέτει μιὰ στήλη κριτικῆς ἐννοεῖ νὰ μᾶς πῆ τὰ γούστα του ἢ τὸ πολὺ νὰ ἐκφράσῃ τὴ γνώμη του γιὰ ἓνα λογοτέχνημα. Δὲν ξέρω κανένα κριτικὸ μας νὰ ἀναλύσῃ ἓνα ἔργο « δημιουργικὰ » γιὰ νὰ φτιάσῃ κ' αὐτὸς μὲ τὴν κριτικὴ του ἓνα ἄλλο ἔργο.

Ἀπόρροια τῆς στείρας αὐτῆς ὑποκειμενικότητος τῆς Κριτικῆς εἶναι κ' ἡ ἔλλειψη ἰσχυρῶν πρωτοπορειᾶκῶν κατευθύνσεων. Γιατὶ ἂν τις νέες μορφές τις δημιουργεῖ τὸ *καλλιτεχνικὸ αὐτο-* *μο* μὲ τὸ ἔνστικτό του, τὰ ἔξαρτήματα καὶ τις καλλιτεχνικὲς κατευθύνσεις τις κάνει ἡ κριτικὴ.

Ἐπειδὴ ρωτᾶτε γενικὰ γιὰ τὴ «θέση τῆς κριτικῆς», θὰ ἤθελα ν' ἀναφέρω καὶ τὸ ὄργιλον ἐλληνοπρεπὲς ὕφος πὸν δίνει ἐντελῶς ἐχθρική στάση τοῦ κριτικοῦ πρὸς τὸν κρινόμενον, καθὼς καὶ τὸ δογματικὸ τόνον μὲ τὸν ὁποῖο δὲν ἀποδεικνύει οὔτε τὴ γνώμη της ἡ Κριτικὴ, ὅπως θάκανε κ' ὁ ἀπλοϊκώτερος, καλῆς πίστεως, συζητητής.

Δὲν ξέρω ἂν ἐννοεῖτε τὴ «θέση» τῆς κριτικῆς μας, ὅπως ἀπάντησα ἂν λάβετε ὅμως ὑπ' ὄψει σας τὴ γενικὴ μου ἰδέα πὸν ἀνάφερα ἐξ ἀρχῆς γιὰ τὴν ἔλλειψη ἀντικειμενικότητος καὶ συστήματος θὰ ἔχετε γιὰ ὅλα τὴ γνώμη μου. Μάλιστα ἂν θέλετε, νομίζω ὅτι καμμιά φορά, κανένας κριτικὸς μας, δὲ σκέφτηκε ποτὲ νὰ πάρῃ «θέση» στὴν ἐξέταση τῶν ζητημάτων γιὰτὶ ποτὲ δὲν ἔφτασε ὡς ἐκεῖ «ἀπάνω», μένοντας πάντα στὸ χαμηλὸ σημεῖο τῆς ἐκφράσεως τῶν αὐθαίρετων γούστων του. Γιὰ νὰ τελειώσω δὲ πιδὸ συγκεκριμένα, ἄς ἀναφέρω ἐδῶ τὸν σοβαρότερα μὲ τὴν κριτικὴ ἀσχολούμενον κ. Φ. Πολίτη, πὸν κὶ αὐτὸς ἐνῶ δέχονταν μόνον τὴν *ἐλληνικὴ* τέχνη ἄξια, πὸν πηγάζει ἀπ τὸ λαϊκὸ μας τραγοῦδι, κ' ἐκείνη πὸν ἔχει *ζωὴ* καὶ στερεῖται *φιλολογίας* (ἓνας ὄρος πὸν δημιουργήθηκε στὴ Γαλλία κ' ἔχασε τώρα κάθε σημασίαν), τώρα παρουσιάζει κριτικὲς ἀπόψεις ἐντελῶς ἄσχετες μὲ τις κριτικὲς του «θέσεις». Ἐπίσης καὶ τὸν ποιητὴ Κ. Βάρναλη πὸν ἔχει ἀσχοληθῆ μ' ἀρκετὸ σύστημα στὴν Κριτικὴ κ' ἔχει καθορίσει σ' αὐτὴν μιὰ «θέση» πὸν καὶ τὸν τιμᾷ γιὰτὶ μ' ὅλη τὴ ρεαλιστικὴ του ἀποκλειστικότητά, παίρνει τὴν πιδὸ πλατεῖα κὶ ἀνθρώπινη «θέση» στὴν κριτικὴ του.

Θὰ ἦταν ἔλλειψη φροντίδας ἐκ μέρους μου ἂν δὲν ἐμνημόνευα ἐδῶ τὸ νέο κ. Γ. Θεοτοκά, πὸν μὲ τὸ τελευταῖο του δοκίμιο ἀπέδειξε πὼς οἱ νέοι δὲν πρέπει νὰ θεωροῦν τὴν κριτικὴ φαιδρὰ ἢ σοβαροφανῆ ἀσχολία μιᾶς στήλης καθημερινῆς ἢ περιοδικῆς, ἀλλὰ σύστημα, καὶ πὸν μᾶς εἰδοποίησε κὶ ὅλας ὅτι ὁ καθένας μας κὶ αὐτοκρινόμενος πρέπει νὰ παίρνῃ μιὰ «θέση», διαφωνῶν προσωπικῶς μὲ τις «θέσεις» του.

Ὁ κ. ΝΙΚ. Β. ΤΩΜΑΛΑΚΗΣ

Μὲ ρωτᾶτε γιὰ τὴ θέση τῆς Κριτικῆς στὴν Ἑλλάδα. Δὲν ξαίρω γιὰτὶ ζητᾶτε καὶ τὴ γνώμη μου. Ὁφείλω μιὰ φορὰ νὰ πῶ πὼς διευτύπωσα τις ἀντιλήψεις μου γιὰ τὸ ἔργο τῆς κριτικῆς, δίπλα σ' ἐκεῖνα τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς γραμματολογίας σ' ἓνα ἄρθρον τοῦ περιοδικοῦ ΡΥΘΜΟΣ, πὸν κυκλοφόρησε στὸν Πειραιᾶ. Καὶ μιὰ πὸν μοῦ δίνετε τὴν ἀφορμὴ, διατυπώνω πὼς, ὅπως συστηματικὸς γραμματολόγος ἢ αἰσθητικὸς δὲν εἶχαμε ὡς τώρα, ἔτσι καὶ κριτικὸς καὶ κριτικὴ δὲ βλέπω νὰ ἔχωμε. Ἐξὸν νὰ ἀράωμε γιὰ κριτικὸς τοὺς βιβλιοκρίτες τῶν περιοδικῶν κ' ἐφημερίδων πρᾶγμα ἄδικο. Μετὰ τὸ Ροῦδη, πὸν καταδίκασε τὴν ἐποχὴ του τὴ στερημένη ἀπὸ ἰδανικά, ὅπως ἔβλεπε, κριτικὸ ἓνα μονάχα ξαίρω στὸν τόπον μας, κὶ ἄς εἶμαι ἀντίθετος σὲ κείνα πὸν διδάσκει καὶ πρесеβύει. Μπρὸς στὸ Φῶτον Πολίτη, μποροῦμε ἐμεῖς οἱ νέοι νὰ σταθοῦμε μὲ σεβασμό. Ἀνθρώπος χωρὶς συμβιβασμοὺς μικροῦπολογισμοὺς, συμπάθειες καὶ συμφεροντίδια, κοίταξε γενικὰ τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς καὶ συστηματοποίησε (τελευταῖα μάλιστα) τις ἀπόψεις του: Ὁδηγητής.

Ἄν ρωτᾶτε γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς κριτικῆς, θ' ἀπαντήσω πὼς ἡ ἐξέλιξι μας ὡς λαοῦ πολιτισμένου εἶναι θέμα κριτικῆς. Καὶ τέτοιο πὸν δὲ βλέπω ποιὸς ἀπασχόλησε συστηματικὰ καὶ πλατὰ, ποιὸς ἐφοδιασμένους καὶ προπαρασκευασμένους γι αὐτό.

Ἄν κριτικὴ ἐννοοῦν ἄλλοι τὴν κατὰ τῆς τῶν συγγραφέων σὲ μεγάλους, καλοὺς, μέτριους καὶ κακοὺς, τὸ ἔργο τους θὰ ἔταν σὲ κάποιον προθήκη γιὰ ταξινόμησι τῶν διαφόρων μεγέθους.

ΕΡΗΜΙΑ

Κανένα φῶς στὴν ἄγονη ἐρημιὰ μου
ψυχρὰ τριγύρω μου ὄλα, καὶ σὰ μαρμαρωμένα
βουβὰ ὄλα, κ' ἡ ψυχὴ μου ἀμίλητη εἶναι κ' ἔρημη
καὶ μάταια πρὸς στὰ στήθια μου τὴν κεφαλὴ μου γέρον!
καμμιά φωνούλα γνώριμη
μονάχα οἱ χτύποι τῆς καρδιᾶς μου κούφιοι
ἄργά, μηχανικὰ σὰ μετρημένοι
στὸ χάος τῆς ἐρημιᾶς μου πέφτουν! . . .
Κι ὀλοῦθε ἡ Σφίγγα ἡ Σφίγγα ἡ Σιωπὴ τὸ τέρας
ὀρθώνεται μπροστά μου, καὶ μ' ἀδράχνει
μὲ σύμβολα, μὲ σχήματα, μ' ἐρωτηματικὰ
καὶ σὰ βραχνὰς μὲ πνίγει! . . .
Καὶ σέρνομαι τρικλίζοντας μεσοστρατὶς, κι ἀπλώνω
τὰ δλόθερμα τὰ χέρια μου πρὸς τοὺς ἀνθρώπους:
—'Ελάτε, ἐλάτε, ὦ ἀδερφοί μου,
τὰ χέρια δόστε, ἀνοίξτε τὴν ψυχὴ σας!
Στὴ φριχτὴ μοναξιὰ πού μὲ κυκλώνει
μὲ φλέγει ὁ πόθος σας, ὦ ἀδερφοί μου.
"Ἄς πλημμυρίση ἡ σιωπὴ μου ἀπ τὴ φωνή σας—
ἡ σκοτεινιά μου ἄς λάμψη ἀπὸ τὸ φῶς σας.—
Μὰ σκόρπισε μὲς στὴ σιγὴ ἡ κραυγὴ μου μιᾶς ἐρήμου·
Κι ἀδιάφορο, βουβό, τυφλό, κυλᾶ τὸ πλήθος,
σὰν σχοινοβάτες σὲ λεπτὸ σχοινὶ τρικλίζουν
πάνω ἀπ τὴν ἄβυσσο τῆς μοναξιᾶς τους·
κ' ἔχουν τὰ μάτια γυρισμένα ἐντὸς τους·
κατάκλιστοι στὸ στεῖρον ἑαυτὸ τους
πόσο σκληρὰ τὰ καύκαλά τους! . . .
.....
Πόση ἐρημιὰ, πόση μοναξιά
κατ' ἀπ τῶν ἄδειων οὐρανῶν τὰ ἠλίθια μάτια!

Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ

Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ ΚΙ Ο ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ

Πρὶν νὰ μπῶ στὸ θέμα εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμω μιὰ προεισαγωγή
γιὰ τὴν ὁποία ζητῶ προκαταβολικὰ συγγνώμη ἀπ τὸν ἀναγνώστη, μὰ
πού θεωρῶ ἀπαραίτητη

* *

Δὲ μπόρεσα ποτὲ νὰ καταλάβω πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρχουν
συγγραφεῖς, «σοβαροί», πού ἐπιμένουν νὰ δίνουνε *μυθιστορήματα*
(ὑπογραμμένο τὸ πρῶτο συνθετικὸ) στὰ ὁποῖα ἡ πραγματικότης εἶναι
κατασκευασμένα *a priori*, στὰ μέτρα τῆς στενῆς ἐπιστημονικῆς Λογι-
κῆς, τῆς διδαγμένης *ex cathedra* καὶ τῆς ἀραχνοστολισμένης Ψυχο-
λογίας, τῆς δραπέτιδας ἀπ τὶς σελίδες τοῦ *Codillac*.

Κ' ἐπειδὴ, πραγματικότης στὸ μυθιστόρημα εἶναι ἡ σχέση τῶν
σκέψεων μὲ τὶς πράξεις τῶν ἡρώων, ἡ ἀπορία μου γίνεται ἀκόμα πιὸ
ἔντονη ὅταν βλέπω τοὺς πάρα πάνω «σοβαροὺς» συγγραφεῖς νὰ περι-
δράζουν διάφορους ἀνύποπτους ἀνθρώπους, νὰ τοὺς καταναίουν,
μ' ἀνάλαφρη καρδιά, ἡρωες καὶ νὰ τοὺς σουλατσάρουν δῶθε-κεῖθε,
κακόμοιρα καρναγιοζάκια, ἔρμαια σὶς ἀξιώσεις καὶ μόνο τῆς πραγ-
ματικότητος, τῆς διοργανωμένης κατὰ τὸν τρόπο πού εἶπαμε πά-
ρα πάνω.

Ἡ ζωὴ μπορεῖ ὅσο θέλει ν' ἀρπάξη στὸ κύμα τῆς τοὺς ἀνθρώ-
πους. Ὑπάρχει πάντα ὁ «σοβαρὸς» κύριος πού, ἐνδιαφερόμενος γιὰ τὴν
πραγματικότης, (ὅπως τὴν ἐννοῆ αὐτὸς) θὰ σκύψη ν' ἀνασύρη τὸ
φουκαρὰ—ἦρωα μὲ περισμένη τὴν κοιλιά . . . νὰ τὸν καθίση πάλι στὸ
βάθρο του.

Κυτᾶξτε τὸν *Standhal*, γιὰ νὰ μιλήσουμε φαρδυὰ, ἔξω ἀπ τὰ
ὄρια κι ἀπ τὶς στενοκαρδωσύνες τῆς ρωμαϊκῆς παραγωγῆς. Κανένας
δὲ θὰ ἀμφισβητήση τὴ δύναμη τοῦ ταλέντου του, τὸ βάθος τῆς συ-
ναισθηματικῆς του διεύθυνσης, τὸ μέγεθος τῆς τέχνης του. Μ' ἂν θε-
λήσουμε σήμερα νὰ πάψουμε νᾶμαστε « *les fils à papa* », πού λένε
οἱ Γάλλοι, ἂν θελήσουμε νὰ δοῦμε μὲ τὰ ἴδια μας τὰ μάτια, μὲ τὰ
μάτια τῆς ἐποχῆς μας, τὴν πραγματικότης πού μᾶς δείχνει ὁ *Stan-*
dhal, θ' ἀντιληφθοῦμε ἀμέσως πὼς δὲν εἶναι παρὰ συμβατικὴ,
κατασκευασμένη, ἀφύσικη. Μ' ἕνα λόγο, φτιαγμένη ἀπ τὸ
συγγραφέα ἀποκλειστικὰ γιὰ νὰ ἐξυπηρετήση τοὺς σκοπούς του. Ἔτσι,
πολλὲς φορὲς τυχαίνει, ἐκεῖ πού διαβάζω *Standhal*, νὰ αἰσθάνουμαι
πὼς ὁ συγγραφέας χάνει τὸν ἦρώα του ξαφνικὰ καί, ἢ πελαγοδρομεῖ
κνηγῶντας τον, ἢ τὸν ἐγκαταλείπει ὀλότελα . . .

Τί συμβαίνει;

—Συμβαίνει, ὁ ἥρωας νὰ ζωντανεύη, καὶ νὰ διαφεντεύη τὰ δικαιώματά του, τὴν ἐλευθερία γιὰ τίς κινήσεις, γιὰ τίς πράξεις του. Μὰ αὐτὲς συμβαίνει ἐπίσης νὰ ἴναι ἄσχετες μὲ τὸ σκοπὸ πού ἐπιδιώκει ὁ **Standhal**. Ἡ τουλάχιστο, νὰ φαίνουνται ἄσχοποι στὸ συγγραφέα. Νὰ διαγράφονται ἔξω ἀπὸ τὸ πλάνο πού ἔχει αὐτὸς προχαράξει. . . Καὶ τότες, μὲ μιὰ μονοκοτυλιά, τίς διαγράφει, τίς ἀγνοεῖ, κ' ἔτσι ἀποφεύγει τὴ σύγχυση. Τὸ ἔργο του λοιπὸν βγαίνει στρωτό, λογικό.

. . . Δὲν εἶμαι μόνος πού ξαναβρίσκω τοὺς ἥρωες πολλῶν συγγραφέων (*) ἐκεῖ ἀκριβῶς τοῦ οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ἀρχίζουν νὰ τοὺς χάνουν . . .

Ὅσο γιὰ τὴ σύγχυση, μὰ αὐτὴ, νομίζω, εἶναι τὸ κυριώτερο γνώριμα τῆς ἐποχῆς μας, τῆς σημερινῆς κατάστασης τῆς ὕλικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Ξεφώνισαν τόσοι, πρὶν ἀπὸ μέ, γιὰ τίς ἀνατροπὲς ἀξιών, γιὰ τὴν πάλῃ τῆς ψυχῆς, γιὰ τίς φωνές καὶ τίς ἀγωνίες πού πλημμυρίζουν τίς μέρες μας, καὶ στέκουν ὄρθιες μπρὸς στίς νύχτες μας, ὥστε μοῦ φαίνεται ἐντελῶς παραπανήσιο νὰ τὰ ξαναγράψω κ' ἐγὼ προκειμένου νὰ δώσω τὴν πολυσύνθετη, τὴ φουτουριστικὴ ζωγραφιὰ τῆς σημερινῆς ἀνομοιόμορφης (*abstraite*) καὶ μυριοποικιλῆς «πραγματικότητας».

Κ' ἐπειδὴ, ἓνα ἔργο δίνει, νομίζω, τὸ μέτρο τῆς ζωντανείας του (νὰ ἐννοοῦμαστε : ἡ ζωντανεία ἄλλο, κ' ἡ ἀξία, ἄλλο) ἀνάλογα πρὸς τὸ ποσὸ σύγχρονης πραγματικότητος πού περιλαμβάνει, γι αὐτὸ λέω πὼς οἱ παλιές (ἀδιάφορο καλές ἢ κακές) μέθοδοι, σὰν αὐτὲς τοῦ πολὺ λογικοῦ **Standhal**, κρίνονται σήμερα ἀνεπαρκεῖς γιὰ νὰ δώσουν ἓνα ἔργο τῆς ἐποχῆς.

Μεγάλα μυαλά τὸχουν ἀπὸ καιρὸ νοιώσει τοῦτο. Στους τρανώτε-
ρους ποιητὲς καὶ πεζογράφους γίνηκε αἰσθητὴ ἡ πίεσις τῆς παλιᾶς αὐ-
τῆς παράδοσης, τοὺς κατατράνησε καὶ, τὸ ξέσπασμα δὲν ἄργησε νὰ ῥθῃ, ἀνοίγοντας τὸ δρόμο στὸ γλυτωμό.

Τὸ ξέσπασμα αὐτὸ ἔχει τρεῖς μορφές :

1) Τὴν ἄρνηση τῶν παραδεγμένων ὡς «φυσικῶν» καὶ «πραγματικῶν» (**Gide, Lawrence** κ.τ.λ.)

2) Τὴ φυγὴ στὸ ὄνειρο. Τὰ *romans purs*, ἂν μπορούμε νὰ χαρακτηρίσουμε ἔτσι τὰ μυθιστορήματα τοῦ **Cocteau** (**Grand Ecart—Thomas l'Imposteur**), τοῦ **Allain Fournier** (**Grand Meaulnes**) καὶ μερικὰ πάλι τοῦ **Gide** (**Faux-Monnayeurs—«so-ties»**) καὶ τέλος 3) τὸν Ὑπερρεαλισμὸ, στὴ Γαλλία—καὶ τὸν **Super-Naturalismus** στὴ Γερμανία. Τὴν ἄρνηση τῆς φαινομενικῆς πραγματικότητος καὶ τὴν πίστιν σὲ μιὰ ἀνώτερη πραγματικότητα,

(*) Στὴ Γαλλία ὑπάρχει ὀλίγη σχολή, εἰδικὰ γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ **STANDHAL**.

πού ὑπολανθάνει καὶ πού περνάει ἀσύλληπτη μπρὸς ἀπὸ τὰ μάτια μας...

Αὐτὲς εἶναι οἱ τρεῖς μορφές πού πῆρε, ὡς τὰ σήμερα, τὸ ξέσπασμα αὐτό.

* *

Ἡ «Φυλῆ τῶν ἀνθρώπων» μᾶς δείχνει ἓναν **Καστανάκη** πού ταυτόχρονα συγκεντρώνει καὶ τοὺς τρεῖς πάρα—πάνω δρόμους πρὸς τὸ γλυτωμό, στὰ πλαίσια τοῦ τόπου μας. Τὸ πὼς ὁ **Καστανάκης** καταφέρνει νὰ δανεῖται ταυτόχρονα μὲ τίς διεθνεῖς σύγχρονες ἀνησυχίες δὲν εἶναι καθόλου παράδοξο : ὅσοι διάβασαν τοὺς «Πρίγκηπες», πού βραβεύτηκαν στὸ **Ζηκάκειο** τοῦ 1924 κατάλιβαν ἀπὸ τότες πὼς ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ συγγραφέα τοὺς ξεχνόταν καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ στενὰ πλαίσια τῆς ἑλλ. παράδοσης (ἂν μπορούμε νὰ καθορίσουμε ἔτσι τίς ψευτο-ἠθογραφικὲς καὶ κακορεαλιστικὲς προσπάθειες τῆς τότε ἐποχῆς...).

Κάθε καινούργιο βιβλίον πού μᾶς ἔδινε ἔδειχνε κ' ἓνα πὺ καινούργιο **Καστανάκη**. Εἶναι ἀσυχώρητο πὼς ἴσως μερικὸι νέοι ἐπιρρασμένοι ἀπὸ ἀνεύθυνες γυνῶμες, παράλειψαν νὰ τὸν παρακολουθήσουν. Θαρρεῖ κανένας πὼς ὁ συγγραφέας ἀθλοθετεῖ πάντα τὸ ξεπέρασμα τοῦ ἑαυτοῦ του. Καὶ τὸ κατορθώνει. Τὸ πραγματοποιεῖ χωρὶς ν' ἀπαρνιέται τὴν περασμένη του προσωπικότητα. Προχωρεῖ στὴν κατάκτηση τοῦ καινούργιου, ἐνῶ μαζί, στὸ βάθος του, διατηρεῖ ἀπὸ τὸ παλιὸ του ἐγὼ τὰ καλύτερα κατασταλλάγματα : Νομίζω πὼς στὸ **θεῖο-Χρῦσανθο** (σελῆς 186) τῆς «Φυλῆς τῶν Ἀνθρώπων» εἶναι εὐκόλο νὰ διακρίνη κανένας πὼς ἡ ἴδια πέννα ἔχει χαράξει στὸ παρελθόν της, τὸν κυνικὸ κ' ἀξέχαστο τύπο τοῦ γέρο Ἀλαβέρη τοῦ «χοροῦ τῆς **Εὐρώπης**», πού, χωρὶς νὰ τὸ κουνάη ποτὲ βῆμα ἀπὸ τὴ **pension** τοῦ **Παρισίου** διασθάνεται καὶ βρίσκειται πληροφορημένος γιὰ κάθε μυστικὴ ὑπόθεση καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, ἔτσι ὅπως κ' ὁ **θεῖος-Χρῦσανθος** φτάνει νὰ προβλέπῃ προφητικὰ ὅλα τὰ συγκλονιστικὰ γεγονότα τοῦ τέλους τοῦ δράματος.

Μὲ τὴν ἐξέλιξιν πού παρατηροῦσε κανένας, κάνοντας μεγάλα βήματα, μέσα στίς ὄνειρικὲς σελίδες τῆς «**Χορευτρίας Κοντεσσίνας Φελιτσιτάς**» πάνω ἀπὸ τὸ «**Παρίσι τῆς Νύχτας** καὶ τοῦ «**Ἐρωτα**» καὶ στὴ δὶνῃ τοῦ «**χοροῦ τῆς Εὐρώπης**», ἦταν δυνατὸ νὰ συμπεράνη πὼς ὁ **Καστανάκης** γυρίζει τοὺς δείχτες τοῦ προσανατολισμοῦ του ὄλο καὶ πὺ κοντὰ πρὸς τὴ σύγχρονη ὥρα τῆς **Εὐρώπης**. Τέλος, φυσικὸ ἦταν νὰ τὴ διπλαρώσῃ, νὰ νιώσῃ τίς ἀνησυχίες της, νὰ πάλλῃ μὲ τίς ἀγωνίες της. Νὰ ὑποφέρῃ κ' αὐτὸς, ὅπως κ' οἱ ἄλλοι **εὐρωπαῖοι**, τίς πιέσεις της. Καὶ νὰ ζητήσῃ, μαζί τους, τὸ γλυτωμό.

Εἶπα πάρα πάνω πὼς ὁ **Καστανάκης** συγκεντρώνει μαζί τίς ἀνησυχίες τοῦ **Gide**, τοῦ **Cocteau** καὶ τῶν ὑπερρεαλιστῶν. Μά, εἰδικὰ, δὲν εἶναι κανένας ἀπ' αὐτούς. Εἶναι πρὸ παντός, **Καστανάκης**. Βέβαια, μετὰ ταχεῖρ ἰζέται. πού καὶ πού, διάφορα μέσα διαφόρων σχολῶν. Μά

διαγράφονται τόσο έναρμονισμένα με την έσωτερικότητα του ρομάντζου, τόσο άφομοιωμένα, που πρέπει να διστάσης να τα χαρακτηρίσης για έπιδράσεις ή για μιμήσεις. Και τα μέσα αυτά που διαθέτει ο συγγραφέας για να ξανασηματίση το άτομο μέσα στο χάος της σημερινής πραγματικότητας είναι, πραγματικά, αξιοσημείωτα. Γιατί ο Καστανάκης, έντελως συγχρονισμένος άρνείται να βάλη τα πρόσωπά του να φερθούν σύμφωνα με μιá προχαραγμένη πραγματικότητα. Τ' άφίνει να δράσουν, περιορίζεται να παρακολουθή, ένοραματικά το σύνολο αυτό των έμφύχων, τή Φυλή των Άνθρώπων, που κουνιέται, χειρονομεί, αγαπάει, πεθαίνει... Στο τέλος, δείχνοντας κι' όσα δέ φαίνονται, τραβά άπ τα μάτια μας το μαγικό πέπλο, και βρισκόμαστε μπροστά στην άληθινή, την άνομοιόμορφη, τή γεμάτη σύγχυση κι άπρόοπτα σύγχρονη πραγματικότητα. Κείνη που ύπηρεχε, τόθελαν, δέ τόθελαν τ' άνθρωπάκια...

Άέω πώς άπ τα παλιά, ο Καστανάκης κρατάει κατασταλαγμένα μόνο τά καλά. Έτσι δέ διστάζει να μεταχειριστή, στην άρχή του ρομάντζου τήν «άφήγηση», ένώ πάρα-πέρα δίνη «έσωτέρικό μονόλογο». Δέν παραμελεί το ήθογραφικό στοιχείο, ένώ παραπέρα καλλιεργεί και το κοσμοπολιτικό. (σελ. 157 και κείθε).

Άρχίζοντας με άφηγηματικό τρόπο το ρομάντζο, ο συγγραφέας μās δείχνει μιá ξεφρενιασμένη «Πολίτισσα με τά ούλα της», ένα λαδικό, τήν κόν Άνικα, που σκαρφάλώνει άσθματικά, «πήτα μπρός πήτα, πίσω, να φωνάξω τής γειτόνισας το δίκηο»! Με τό σκαρφάλωμά της στην άκρυνότερη κορφή του Νιοχωριού, τής Κηφισιάς, να πούμε, τής Πόλης, παρελαύνουν στο φόντο, περιπνευματικά τά ήθογραφικά στοιχεία τής Ρωμαίικης Πόλης: ο έσπερινός, ο καφενές του Φωτάκη, το άρρεναγωγείο, ο κουτσο-Κωσταντάρας στο περβόλι του, κτλ... Και προχωρεί ή κόν Άνικα να βρη τό γέρο - Άνθιμο, να του ψάλη για τά καμώματα του γιου του, του Μόσκοβου. Για τό σκάνταλο του Νιοχωριού. Για τούς έρωτες του θεριακλή του Μόσκοβου, του άνατολίτη, του ποτισμένου με ήδονισμό, μά που δέν ξεχνάει τις παλιές κακές όθωμανικές συνήθειες (σελ. 102) και που τάχει μπλέξει με τή γυναίκα του «γιου του Τρομπελή», του μεγάλου ανθρώπου κ' έθνικού ευεργέτη του τόπου. Ό Όηλιás, ο «γιός του Τρομπελή» είναι ένα άρσενικό μηδέν. Έχει τόσο θαμπωθή και καταχωθή άπ το σωρό των άρετων του μεγάλου πατέρα του, άπ'όταν ήταν παιδί, που πειά δέν έχει καμμιά προσωπικότητα. Χάνει ξάφνου, όλη του τήν περιουσία, μά διατηρεί βλακώδικα τις άρχοντικές του συνήθειες. Και για να μπορη να τις διατηρη, άνέχεται τό Μόσκοβο, τον έραστή τής γυναίκας του, που πληρώνει τά χρέη του καφενέ και τά λούσα τής Φρόσας.

Με πόση βέρβα, με πόση άδρότητα κι' έξυπνάδα ύφους παρουσιάζεται ο αξιοσημείωτος τύπος του θείου-Χρύσανθου, του «παθητικού» έπιστήμονα, του «θεωρητικού» οικονομολόγου, που, άν μιá φορά παρά-

τησε τις σφαίρες τής ψηλής έλληνογαλλικής του διανόησης για νάρθη σέ θετικότερη δράση, ήταν για να γίνη θύμα ενός γερμανού άπατεώνα και να χάση όλη τήν κληρονομία του Τρομπελή, που διαχειριζόταν... Έξ αίτίας αυτής τις καταστροφής ο Όηλιás χάνει έντελως τον άνθρωπισμό του, γίνεται παίγνιο, κι' ο άλλος γιός του Τρομπελή, ο Στέλιος, φεύγει κυνηγώντας τήν τύχη. Όταν θά τή βρη, σέ κάποια γωνιά του Πόρτ-Σάιντ, θά ξαναγυρίση άμέσως σά βέρος ρωμός, στο χωριό του, να βάλη τις λίρες του να τονε κάμουν «ευεργέτη». Έξακολουθεί, βλέπεις, τήν παράδοση του Άρα Τρομπελή, του πατέρα του. Ό γιατρός Τρομπελής στάθηκε ένας περιέργος τύπος γκαϊτικο «έκλεκτός», ένας «Πρίγκιπας» Καστανάκιος. (Έχω άδικο να λέω ότι ο Καστανάκης διατηρεί πάντα στο βάθος του τον Καστανάκη;) Άποκαλυπτικό του χαρακτήρα του Τ. είναι το έπεισόδιο τής σελίδας 23 όπου ο γιατρός κατεβαίνει άπ τ' άμάξι που ώδηγούσε και ξεχνώντας τά δυό παιδιά του, που τον κυτάζουν βουβά, προχωρεί στο ριχτίμι, στη ρηχή θάλασσα και μπαίνει μέσα της με τά ρούχα, ένώ τριγύρα κυριαρχεί «το γλυκόφωνο καλωσύνημα τής νύχτας»... Τί να λή άραγε γι' αυτό ο Standhal? Και τι φρονεί όταν πάρα-κάτω, στο αξιοπρόσεχτο ήμερολόγιό του, ο Τρομπελής, εκθέτοντας με μισές φράσεις τις ύποπτες πράξεις του για χατήρι μιás γυναίκας, τής Άντωνιάδη-πασά, χήρας του άγνωστο πώς δολοφονημένου άρμοστή τής Σάμου, γράφει γι' αυτή:

«... Και με πνίγουνε οι άγριότητες μου. Βλέπουνε πώς τίποτε δέν είναι άξιο να σταματήσει τη σατάλη της, και με ζαλίζει, με θολώνει το γέλιο της έτσι όπως σκάει άπλωτό εκεί που έγω περίμενα ν' ακούσω κλάμα και κραυγή πόνου».

Όταν γυρίσε ο Στέλιος, ο θείος, Χρυσόστομος ξαναφαινεται. Μά τώρα είναι έντελως άλλοιώτικος. Αυτός, που άλλοτε δέν ήξερε τί γινόταν κάτ' άπ τή μήτη του (σ. 136) τώρα «θά 'ταν σέ θέση να δώση για το καθετί τις πιό έκπληκτικές και τις άσφαλέστερες πληροφορίες». Ό Στέλιος, λ. χ. πέφτει έρωτευμένος με τή Φρόσω, τί γυναίκα τ' άδερφου του, με τις λάγνες χανούμικες όμορφιές, τήν έρωμένη του Μόσκοβου Ντιβανέ. Και για δαύτη κάνει θυσίες. Ό θείος - Χρύσανθος είναι ο πρώτος για να το άντιληφθή, Κι' όταν ο Όηλιás βρίσκεται δολοφονημένος, μ' ένα κουμπι μανικειών του Μόσκοβου στα δόντια, ο θείος-Χρυσόστομος ξέρει πώς ο Στέλιος τον έχει σκοτώσει. Ό άναγνώστης δέν έχει ιδέα. Όταν ο Μόσκοβος συλλαβίνεται και κλείνεται στη φυλακή όπου θά βρεθή ένα πρωί νεκρός μόνος, πάλι ο θείος Χρύσανθος, θά ξέρη ποιός τον σκότωσε και γιατί. Κι ο θείος-Χρ. που ξέρει, σωπαίνει. Ό Στέλιος χιτίζει ένα κοσμοπολιτικό ξενοδοχείο και κερδίζει τήν εκτίμηση τής Κοινωνίας του Μεσοχωριού και τό Φροσάκι, τό Φροσάκι που είναι όμορφο κι άγράφματο σά να βγήκε άπό χαρέμι, και που μισεί τό Γρηγοράκη, τό γραμματισμένο έφιβο, τό γυό του περιβολάρη του Μοσκ. και που του τό δείχνει στη συνδιάλεξή της, τήν άσμενη, τής σελ. 91-92

και στις ωμες σκηνές της κραιπάλης των σελ. 100-104. (‘Αλήθεια, τι παράξενη ή σιλουέτα αὐτουνοῦ τοῦ Γρηγοράκη! Ἔρχεται, ξευτελίζεται, περνάει καὶ χάνεται στὸ ρομάντζο ἀφίνοντας μόνο γιὰ στίγμα τοῦ διαβάτου τὴν ἀξιοπρεπή, περήφανη σιωπὴ του, καὶ τὴ φιλία του μὲ τὸ μυστηριώδη, τὸ σκοτεινὸ δάσκαλό του, τὸ μακεδονομάχο Νίκο Γκόστη)

Στὸ τέλος τῆς ἱστορίας, ὅταν τὰ πρόσωπα ἔδρασαν κ’ ἔδωσαν δὴλ τὴ δυναμικότητα τοῦ ἐγὼ τους ὁ συγγραφέας, μὲ κακεντρέχεια, τραβάει τὴν ἀδιάφανη αὐλαία καὶ μᾶς δείχνει τὴν ἀληθινὴ, ἀσύλληπτη πραγματικότητα: Αὐτὰ ποὺ γίνηκαν δὲν ἦταν ἀποτελέσματα τῆς σχέσης τῶν πράξεων μὲ τὶς σκέψεις τῶν φαινομενικῶν ἡρώων. . . Ἐδῶ τὸ ρομάντζο τοῦ Καστιανάκη φτάνει τὸ ὕψος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τραγωδίας. Τὰ νήματα τοῦ δράματος δὲν τὰ κρατοῦν οἱ ἥρωες. Αὐτοὶ εἶναι ἀπλοὶ διερμηνευτὲς, μεγάλφωνα-κατρέφτες ποὺ σταίνει ὁ συγγραφέας γιὰ νὰ παγιδέψῃ τὴν πραγματικότητα τὰ ἀληθινὰ νήματα κρατοῦν τρία ἀδιόρατα παντοδύναμα πρόσωπα: ὁ πεθαμένος Δρ. Τρομπελής, ἡ Ἀντωνιάδη—πασᾶ καὶ ὁ Νίκος Γκόστης. . . Αὐτοὶ εἶναι οἱ θεοὶ, θεός, τὸ «δαιμόνιον». Ὅσο γιὰ τὸ Χορὸ, νομίζω πὼς ὁ ρόλος του πέφτει στὸν παντογῶστη καὶ ἀπαθῆ κριτὴ, τὸ θεῖο-Χρῦσανθο.

Ἔτσι ἡ Φυλὴ τῶν Ἀνθρώπων παίρνει τὴ μορφή τῆς σύγχρονης τραγωδίας.

Βέβαια τὰ «μέσα» εἶναι διαφορετικά: δὲν εἶναι γι’ αὐτὸ λιγώτερο ἀξια.

Οἱ ἐσωτερικοὶ μονόλογοι, σὰν καὶ αὐτὸν τοῦ Μόσκοβου (σ. 81-83) τὸν τόσο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ ψυχοβιογραφικοῦ προορραστικοῦ στάδιου, ἢ σὰν καὶ κείνον τῆς Φρόσως, ποὺ συγκλονιστικὰ παραθέτει ὁ συγγραφέας μπρὸς στὴν ἐτοιμοθάνατη ὑπηρετιοῦλα, τὴ Βαγγελίτσα (σ. 195-201) εἶναι τεχνικὰ μέσα ποὺ κατάνταινουν πολῦτιμα ὅταν τὰ μεταχειρίζονται ἐπιδέξια χέρια...

*
**

Τὸ μόνο ποὺ μοῦ μένει νὰ πῶ, εἶναι πὼς θὰ εὐχόμεον τὸ ἐπόμενο ρομάντζο τοῦ Καστιανάκη νάναί κάπως πιὸ σφιχτοδεμένο καὶ λιγώτερο ὀγκῶδες, πληθωρικό. Ἐπίσης θὰ ἤθελα μερικὲς περιγραφὰς πιὸ συνεπτυγμένες. (Εἰδικὰ, νομίζω πὼς τὸ σκαρφάλωμα τῆς κόν Ἀνίκας καὶ τὰ ἀποσπάσματα ἀπ τὰ ἡμερολόγια εἶναι πολὺ τραβηγμένα) Μὰ γενικὰ θέλω νὰ τελειώσω αὐτὲς μου τὶς γραμμὲς μὲ τὸ συμπέρασμα πὼς ὁ Καστιανάκης εἶναι ὄχι μονάχα ὁ μόνος ἀπ τοὺς νέους ποὺ βρίσκονται κατὰ μεσο στὴ σύγχρονη πραγματικότητα, στὴ δόνηση τῆς ἐποχῆς μας, μὰ καὶ ἕνας ἀπ τοὺς λίγους στὸν ὅποιο μπορεῖ ν’ ἀποβλέπῃ κανένας πᾶντα μὲ πολλὰς ἐλπίδες μὰ πειὰ χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξη.

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΠΥΛΙΩΝ

(Δ ι ῆ γ η μ α)

Ἄνεβαινε τὸν πλατὺ, τὸ δρόμο, ὄλο ταραχὴ. Τὰ πόδια του εἶχαν παραλύσει. Ἡ ὄψη του ἦταν χλωμὴ καὶ τὸ πρόσωπο του ἀναβε ἀπὸ τὸν πυρετό. Διαβάτες περνοῦσαν, πλῆθος, αὐτοκίνητα, ἕνα μάλιστα λίγο καὶ θὰ τὸν ἔκοβε—ὁ σωφὲρ τοῦ φώναξε «Στραβὸς εἶσαι; Σὲ μελάδες πολεμᾶς νὰ μὲ βάλῃς;»—ἕνα σωρὸ ἀνθρώποι ποὺ ἀνεβοκατεβαίνανε στὸ δρόμο κ’ ἔτρεχαν στὶς δουλειές τους, καὶ ὅμως ἐκεῖνος δὲν αἰσθανόταν τίποτα γύρω του. . . .

Τὸ κεφάλι του ἦταν βαρὺ ἀπὸ τὴ μαύρη σκέψη. — Τὰ μάτια του θολωμένα κοιτοῦσαν—φαινότουσαν πὼς κοιτοῦσαν—κάτω, καὶ ἡ καρδιά του χτυποῦσε μὲ δύναμη σὰ νὰ πολεμοῦσε νὰ λευτερωθῆ, ἀπ τὸ στενὸ στήθος του. Τοῦ τόχε πῆ σταράτα, μὲ δυὸ λόγια ὁ Μέντελος ὁ Διευθυντῆς. . .

—Δὲν κάνετε γιὰ τὴ δουλειά μας ἀγαπητέ μου. . . . λυποῦμαι πολὺ ἀλλὰ δὲν κάνετε. . . .

—Μὰ γιατί κύριε Διευθυντά; γιατί;

Θυμόταν πὼς τὸν κοιτοῦσε ἐκείνη τὴν ὥρα ὄλο ἰκεσία—Ἡ ὄψη του ἦταν γιὰ λύπηση. Μὰ ὁ Διευθυντῆς δὲν ἔπαιρνε ἀπὸ τέτοια. Βρισκόταν καθισμένος στὸ γραφεῖο του, ἕνα πολυτελέστατο γραφεῖο, καὶ ὑπόγραφε μερικὰ ἔγγραφα. Δὲν τὸν κοιτοῦσε καὶ στὰ μάτια. Δυὸ λοξὲς ματιές τοῦ ἔχε ρίξει μόνο. Στὸ πρόσωπό του—εἶχε ἕνα καλοθρεμμένο ροδοκόκκινο πρόσωπο—ὑπῆρχε ἕνα αὐστηρὸ ὕψος. Ὅλα καὶ ὅλα, ὁ Διευθυντῆς δὲν ἔπαιρνε ἀπὸ κουβέντες. «Ἐσένα τώρα θὰ ἔχουμε; Ἐχουμε καὶ ἄλλες δουλειές. . . .».

—Μὰ γιατί κύριε Διευθυντά; γιατί;

Τῶξερε ἐκεῖνος τὸ γιατί, ποὺ νὰ μὴ ἔσωνε. Τῶξερε, τοῦ τῶχαν πῆ καὶ στὸ γραφεῖο. Μὰ ἐπέμενε, ἐπέμενε νὰ μάθῃ τὸ γιατί, ἔτσι δὲν πίστευε μέσα του πὼς θὰ σερνόταν στοὺς δρόμους μὲ στεγνωμένα χεῖλη, πὼς θὰ γύριζε σπῆτι κοντὰ στὴν γυναικοῦλα του—τὴ βασανισμένη Δήμητρα. Τὰ παιδιὰ του—μὲ τὸ μαύρο χαμπάρι στὸ στόμα. . .

Ἦτανε ἡ τρίτη μέρα πού δούλευε καί ξαναβρισκόταν τόσο ανέλπιστα πάλι στοὺς δρόμους.—Δὲν μποροῦσε νὰ τὸ χωνέψῃ καλὰ καλὰ, δὲν μποροῦσε νὰ πιστέψῃ πὼς ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμή στὴν ἄλλη θὰ ἔχανε τὴν θέσῃ του. Μιὰ θέσῃ πού εἶχε τραβήξῃ τὰ πάνδεινα ἴσαμε νὰ τὴν εὔρῃ. Δυὸ χρόνια ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἔχε φαληρίσῃ ἡ Τράπεζα βρισκότανε χωρὶς δουλειά . . . Δυὸ ὀλάκαιρα χρόνια. Εἶχαν γίνῃ σκελετοὶ ἀπὸ τὴν πείνα.—Τὸ σπίτι δὲν εἶχε πολλὰ φορὲς οὔτε ψωμί, καὶ τὰ παιδάκια του, ὁ Τάκης κ' ἡ Τασία εἶχαν γίνῃ φλουρὶ ἀπὸ τὶς στερήσεις. Εἶχε κάνει τ' ἀδύνατα δυνατὰ γιὰ νὰ εὔρῃ μιὰ θέσῃ. Εἶχε τρέξῃ παντοῦ, στὶς Τράπεζες, στὰ γραφεῖα, στὰ μαγαζεῖα, μὰ πουνθενὰ δὲν εἶχε γίνῃ δεχτός.—Ἀπαριθμοῦσε τὶς γνώσεις του (Γαλλικὰ, Ἀγγλικὰ, Ἐμπορικὴ, Ἀλληλογραφία) μὰ πήγαιναν ἄδικα τὰ λόγια του. Ὅλοι μένανε ἀδιάφοροι. Ἐνας μάλιστα καταστηματάρχης τοῦ ἔχε πῆ εἰρωνικά, τὸ θυμόταν «ὦχ ἀδερφε γέμισε ὁ τόπος ἀπὸ σᾶς. Τριακόσιοι κάθε μέρα περνοῦν ἀπὸ τὸ μαγαζί μου γυρεύοντας δουλειά.—Δὲν μαθαίνετε τσαπί;» Πῶς; Τσαπί; . . . Μάλιστα. . . ἂν τῷ ξαίρε θὰ μάθαινε τσαπί. Θὰ μάθαινε μὲ ὅλη τὴν καρδιά του. . . Θὰ ἔχε χοντρὲς παλάμες καὶ θὰ χαιρόταν τὸν ἥλιο. . . Ἀστεῖα πράγματα ὅμως. . . δὲν ἦταν ἐτούτῃ ἢ ἐποχὴ οὔτε γιὰ τσαπί. Τὰ ἔργα εἶχαν σταματήσῃ κ' οἱ ἄνεργοι ἐργάτες κοπαδιαστὰ γύριζαν στοὺς δρόμους τῆς πολιτείας. Τὰ σκεπτόταν αὐτὰ ὁ Σαντούλης—αὐτὸ ἦταν τ' ὄνομά του—καὶ θυμόταν μὲ πόση χαρὰ, εἶχε πιάσῃ δουλειά πρὶν ἀπὸ τρεῖς μέρες—πρὶν ἀπὸ τρεῖς μόνο μέρες—στὰ «Διαπύλια». Αὐτὸ τ' ὄνομα πού τοῦ πήγαινε καλλίτερα εἶχε δώσει στὴν ὑπηρεσία του.

Ἡ δουλειά του δὲν ἦταν διόλου εὐχάριστη. Ποιὰ δουλειά σήμερα εἶναι εὐχάριστη. . . Ἐμενε μαζί μὲ δυὸ ἄλλους συναδέρφους του σὲ μιὰ ξύλινη παράγκα πού βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλῃ, ἀριστερὰ τοῦ μεγάλου ἀσφαλτοστρωμένου δημοσίου δρόμου π' ὠδηγοῦσε στὴν Πρωτεύουσα καὶ εἰσέπριττε τὸν κανονικὸ φόρο ἀπὸ κείνους πού κουβαλοῦσαν μέσα στὴν πόλῃ, εἰδη τοῦ ἐμπορίου.—Ἦταν ἐπιχείρησις πρώτης γραμμῆς καὶ τὴν εἶχε ἀναλάβῃ ὁ Μέντελος, ὁ διευθυντὴς του, ἔλειπε ἀπὸ μιὰ δημοπρασία προσφέροντας ἓνα μεγάλο χρηματικὸ ποσὸ στὸ Δῆμο. Ὅταν εἶχε πιάσῃ τὴν πρώτη ἡμέρα ὑπηρεσία, ὕστερα ἀπὸ

τὴ μεσολάβησι τοῦ ἰδιαίτερου Γραμματέα τοῦ Δημάρχου (τὸν εἶχε στείλῃ ἐκεῖ μ' ἓνα πιπιλιετάλι του. . . ὀπωσήποτε ὁ ἐπιφύρων τὸ παρὸν πρέπει νὰ πιάσῃ δουλειά. Εἶναι μορφωμένος κύριος, πρῶνῃν τραπεζικὸς ὑπάλληλος. Ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρομαι διὰ τὸν συμπολίτην αὐτόν. Θὰ μὲ ὑποχρεώσετε κ.λ.π.) τοῦ τὸ ἔχαν πῆ ὀρθὰ κοφτὰ στὸ γραφεῖο. . .

—Ἡ δουλειά σου θὰ εἶναι νὰ εἰσπράττῃς τὸ φόρο. Πρέπει νὰ τὰ ἔχῃς τὰ μάτια τέσσερα. Δὲν θὰ ἀφίνεις τίποτα νὰ περάσῃ ἀφορολόγητο, οὔτε ἓνα καινούργιο καπέλλο. Δὲν τὸν παίρνουμε τὸ φόρο γιὰ τὴν ψυχὴ τῆς μάννας μου. . . . Θὰ σταματᾷς καὶ τὰ ἐπιβατικὰ αὐτοκίνητα, τὰ Λεωφορεῖα καὶ θὰ ἐρευνᾷς μέσα σ' αὐτὰ. Οὔτε ἓνα μογαλάκι δὲν πρέπει ν' ἀφίνῃς χωρὶς ἐρευνα. . . Τὸ μυαλό σου πρέπει νὰ κόβῃ. . . αὐτὸ νὰ τὸ προσέξῃς γιατί πολλοὶ θὰ προσπαθήσουν νὰ σοῦ ξεφύγουν. . .

Ἄθλιο ἐπάγγελμα. . . ὅλες τὶς ὥρες στὸ πόδι. Δούλευε ἀπὸ τὸ μεσημέρι ὡς τὰ μεσάνυχτα, καὶ πολλὰ φορὲς ἔμενε καὶ περισσότερο στὴν ξύλινη παράγκα πού σὲ περόνιαζε τὸ κρῦο σὰν λυσομανοῦσε ὁ βορριάς. . .

Διαρκῶς τὸ μάτι του ἦταν στηλωμένο στὸ βάθος τοῦ δρόμου. Μόλις ἔβλεπε μακρὰ τὰ φῶτα τ' αὐτοκινήτου πού φεγγοβολοῦσαν μέσα στὸ πυκνὸ σκοτάδι τῆς νύχτας, ἄρπαζε τὸ «διπλότυπο εἰσπράξεως» καὶ караδοκοῦσε. Σὰν ἔφτανε αὐτό, πεταγόταν μπροστὰ στὸ σωφὲρ καὶ τοῦ ἔγνεφε νὰ σταματήσῃ.

Αὐτοὶ δὲν ἔφερναν ἀντίρρηση. Λογάριαζαν πολὺ τὸ Νόμο καὶ σταματοῦσαν μ' ἓνα στενόχωρο ὕφος στὸ πρόσωπο.

Ὁ Σαντούλης τότες ἄνοιγε τὴ μικρὴ πόρτα τ' αὐτοκινήτου, ἀνέβαινε ἄπάνω, καὶ μ' ἓνα μικρὸ ἠλεκτρικὸ φαναράκι στὸ χέρι ψαχοῦλε τὰ πάντα, ρίχνοντας φῶς καὶ κάτω ἀπὸ τὰ καθίσματα τῶν ἐπιβατῶν.

Σὰν τύχαινε νὰ βρεθῇ κάπου μιὰ βαλίτσα, ἢ ἓνα μικρὸ πακέτο ρωτοῦσε εὐγενικά—εἶχε μιὰ εὐγένεια ὁ Σαντούλης πού δὲν συναπαντῶνταν στοὺς συναδέρφους του πού εἶχαν ψύχωση μ' αὐτὴ τὴ δουλειά—κοιτάζοντας τὸν κύριον τῆς βαλίτσας. . .

—Παρακαλῶ, μπορεῖ ν' ἀνοιχθῇ. . .

Ὁ ἄλλος σκυθρόπαζε. Ἀστραφταν τὰ μάτια του ἀπὸ τὸ

θυμό ἔπαιρνε ἓνα ὕφος σὰ νὰ τοῦ ἔλεγε «Μὲ τὸ δίκαιο μου κύριε . . . ἔχετε γίνῃ ληστοπειρατές . . . Τ' ἀκούς λητροπειρατές . . .» κι ἀπαντοῦσε κοκκινίζοντας ὡς τ' αὐτιά.

— Εἶναι τὰ ροῦχα μου . . . Τὰ ἔχω φορεμένα . . .

— Ν' ἀνοιχθῇ παρακαλῶ, ν' ἀνοιχθῇ . . .

Ὁ Σαντούλης ἐπέμενε, ἔτσι τοῦ ἔχαν πῆ στοῦ γραφεῖο. Ἐπειτα, αὐτὸ ἦταν τὸ σπουδαιότερο-τοῦ ἔχαν ψυθιρίσει οἱ παλιότεροι συνάδελφοι. Τὰ μάτια σου τέσσερα. Πρόσεξε μὴν πέσης σὲ καμμιὰ γκάφα κ' ἀφίνεις χωρὶς ἔρευνα κανένα πακέτο ἢ βάλισσα. Ἡ δουλειὰ αὐτὴ δὲν θέλει λύπηση, οὔτε βαριεστιμάρες . . . Ὑπάρχουν ἄνθρωποι τοῦ γραφεῖου ποὺ δὲν τοὺς ἔξερουμε, καὶ ποὺ κατεβαίνουν ἐπίτηδες ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα μὲ αὐτοκίνητα μὲ διάφορα πακέττα γιὰ νὰ ἴδοῦν ἂν εἴμαστε στὴ θέση μας . . . Ἄν τὴν πάθης καμμιὰ φορὰ θὰ πάρης ἀμέσως τὸ ἀπολυτήριο στὰ χέρια καὶ θὰ βρεθῆς ξανά στοὺς δρομους . . .

Οἱ ἐπιβάτες, οἱ ἄλλοι μπηξανε τὶς φωνές . . .

— Αὐτὸ εἶναι μαρτύριο . . .

— Εἴσαστε τύραννοι . . .

— Εἴσαστε ληστές . . .

— Δὲν ἔχετε καρδιά ; Ὁ ἄνθρωπος κουβιλάει τὰ ροῦχα του, σὰς τὸ εἶπε καθαρὰ καὶ ξάστερα, καὶ σεῖς ἐπιμένετε ν' ἀνοίξετε τὴ βάλισσα . . .

Μιλοῦσαν ὅλοι μαζύ, ὁ σωφὲρ κουνοῦσε τὸ κεφάλι του, βαροῦσε τὸ κλάξον «ἀκόμα δὲν τελειώσατε κύριε ; . . .»

Ὁ Σαντούλης ἔνοιωθε μέσα του νὰ σφίγγεται ἡ καρδιά του: Ἐνα σωρὸ μάτια ἀγριεμένα, μανιασμένα, πηγνόντουσαν σὰν βελόνες μέσα του, καὶ τὸν ἔκαναν νὰ ὑποφέρει, νὰ ὑποφέρει καὶ νὰ τοῦ ἔρχεται ν' ἀνοίξη τὴν πόρτα τ' αὐτοκινήτου καὶ νὰ πεταχτῆ ὄξω μ' ἀνακούφιση . . .

Μὰ ἐπέμενε. Ἄν ἔχανε τὸ ψωμί του ; Ἄν ἔμενε πάλι στοῦ δρόμο; Στὴ σκέψη αὐτὴ προχώρησε, ἄρπαξε τὴ βάλισσα καὶ εἶπε κάπως νευρικά.

— Ὅριστε λοιπὸν κύριε . . . ἀνοίχτε τὴ βάλισσα . . .

Ὁ ἄλλος τὸν κύταξε ἄγρια—εἶχε δυὸ μάτια γκριζὰ ποὺ γιάλιζαν πίσω ἀπ' τὰ γυαλιά του—μουρμούρισε κάτι κι' ἀνοίξε τὴ βάλισσα . . .

Μέσα σ' αὐτὴ δὲν ὑπῆρχε τίποτα περισσότερο, ἀπὸ μιὰ μαύρη φορεσιὰ ῥιγωτῆ, ἓνα παλιὸ καπέλλο, μερικὲς πιτζάμες καὶ μερικὲς πετισέτες τοῦ προσώπου . . .

— Ὅριστε λοιπὸν, κοιτᾶχτε.

Ὁ Σαντούλης ἔρριξε μιὰ προσεχτικὴ ματιά. Δὲν ὑπῆρχε κανένα φορολογήσιμο εἶδος. Ἐσβυσε τὸ φαναράκι του κ' ἐτοιμάστηκε νὰ κατέβῃ . . . Οἱ ἄλλοι ἐπιβάτες σάσανε στὰ γέλοια. Γελοῦσαν εἰρωνικά καὶ τὸν κοιτοῦσαν μὲ σαρκασμό. Μιὰ παρφουμαρισμένη δεσποινὶς ἔβγαλε τὴν γλωσσίσσα της «Καλὰ τὴν πάθατε . . .», Ὁ σωφὲρ κάτι μουρμούρισε.

Ὁ ἄλλος, ἐκεῖνος ποῦχε τὴ βάλισσα, τὴν ἔκλεισε καλὰ κ' ἓνα θριαμβικὸ χαμόγελο ἀπλώθηκε στὸ πρόσωπό του . . .

Ὁ Σαντούλης ἀνοίξε τὴν πόρτα, πήδησε κάτω καὶ χώθηκε ἀμίλητος στὴν παράγκα . Δὲν ἦταν δουλειὰ ἐτούτῃ . . . Ὅχι δὲν τοῦ πήγαινε καθόλου . . . Νόμιζε ὅτι κάτι τὸν χώριζε ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἀληθινὰ κάτι τὸν χώριζε . . . Εἶδες ἐκεῖνα τὰ βλέμματα ποὺ στάζανε μίσος; Θέ μου νάταν νὰ μὴν εἶχα γεννηθῆ . . .

Ὅς τόσο δὲν μποροῦσε νὰ γίνῃ κι' ἀλλοιώτικα . . .

Ἄλλοι θὰ μακάριζαν τὴν ὥρα ποὺ θάχουν μιὰ δουλειὰ ν'ἀβγαζαν τὸ ψωμί τους . . . Τῶξερε αὐτὸ ὁ Σαντούλης καὶ προσπαθοῦσε νὰ ὑποτάξῃ τὸν ἑαυτὸ του στὴν ἐπαγγελματικὴ του ἀτμόσφαιρα . Σωστὰ μιλοῦσαν οἱ συνάδελφοι . . . Αὐτὴ ἡ δουλειὰ δὲν θέλει λύπηση . . .

Μὰ ὅσο κι' ἂν τὰ ταίριαζε στὸ μυαλό του, τάβιαζε στὴν ἀράδα καὶ ἐπνιγε κάθε του ἄλλη σκέψη ὅταν περνοῦσαν τὰ λεωφορεῖα ἀπὸ τὸν πλατὺ ἀσφαλταρωμένο δρόμο, κι' ἀνέβαινε πάντα μὲ τὸ «διπλότυπο εἰσπράξεως», στὸ χέρι, ἀναστατωνόταν οὐάκαιρος. Ἐχανε τὸ ὕφος του—ἔπαιρνε ἓνα ὕφος πολὺ σοβιρὸ, ἓνα αὐστηρὸ ὕφος—κ' ἐκοίταζε τὸ ἔσωτερικό του . . . Μερικὲς φορὲς μάλιστα ἔρριχνε μιὰ γρήγορη ματιά καὶ κατέβαινε τὸ συντομώτερο ἀπὸ τ' αὐτοκίνητο . . .

. . . Δὲ θάταν καλλίτερα νάταν ἀλλοιώτικο τὸ φυσικό του . . . Ἄν δὲν ἦταν αὐτὸ τὸ διαβολοφυσικὸ δὲν θάχανε τὴν θέση του . . .

Ὁ Σαντούλης τὸ σιλλογιζόταν κ' ἔτρεμε ἀπ' τὸ κακό του . . . Ὅχι δὲν θὰ τὴν ἔχανε, καὶ θὰ πήγαινε σπῆτι του μὲ τὸ χαμό-

γελο στὰ χεῖλη, θάτρωγε μ' ὄρεξη, θὰ μιλοῦσε μὲ τὴ γυναικὰ του, θάπαιζε μὲ τὸν Τάκη—σούχει κάτι γοῦστα αὐτὸ τὸ παιδὶ πούναί νὰ τρελλαίνεσαι—καὶ ἔπειτα θάπεφτε στὸ κρεββατάκι του νὰ ξεκουραζόταν . . .

Τὰ συλλογιζόταν ὁ Σαντούλης καθὼς βιάδιζε, τὰ συλλογιζόταν κ' ἔτρεμε ἀπ' τὸ κακὸ του . . .

Εἶχε βάρδεια ἐκεῖνο τὸ πρωὶ στὴν ὑπηρεσίᾳ τῶν «Διαπυλίων» .

Τῷθελε ὁ σατανᾶς κ' εἶχε βάρδεια. Ἄν δὲν τύχαινε αὐτὸ τὸ πρᾶμμα δὲ θὰ γινόταν τὸ κακὸ. Σ' ἓνα λεωφορεῖο βρέθηκε μιὰ γυναικοῦλα. Δὲν ἦταν παραπάνω ἀπὸ σαράντα χρονῶν, μὰ φαινόταν πολὺ γερασμένη. Τὸ πρόσωπό της ἦταν πλαδαρὸ καὶ τὰ μάτια της σβυσμένα. Φοροῦσε ἓνα φτηνὸ ξασπρισμένο φόρεμα, καὶ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια της εἶχε ἓνα μεγαλούτσικο δέμα.

Ὁ Σαντούλης προχώρησε καὶ τῆς ζήτησε νὰ τ' ἀνοίξη. Οἱ ἐπιβάτες σιωποῦσαν κ' εἶχαν στηλωμένα τὰ βλέμματα πάνω του. Ἐκεῖνος τοὺς κοίταξε μιὰ στιγμὴ ταραγμένος κ' ἔσκυψε ἀμίλητος κ' ἀνοίξε τὸ δέμα.

Ἐνα σωρὸ πλεκτὰ ἀπὸ μαλλί, παιδικὰ καπελλάκια καὶ μερικὲς φανελλίτσες πλεγμένες μὲ γοῦστο κ' ὄμορφα χρώματα ἦσαν ἐκεῖ μέσα βαλμένα μὲ τάξη....

Ὁ Σαντούλης ἐτοιμιάσθηκε :

—Κυρία μου, πρέπει νὰ πληρώσετε φόρο...

—Πῶς . . . Πῶς . . . ἔκανε πióτερο ταραγμένη ἐκεῖνη. Πρέπει νὰ πληρώσω φόρο . . . Αὐτὸ δὲν τὸ θέλει οὔτε ὁ Χριστός.

Οἱ ἄλλοι ἐπιβάτες πάλι σιωποῦσαν. Ὁ Σαντούλης προσπαθοῦσε νὰ κρατήσῃ τὸ ὕφος του. Κ' ἡ γυναικοῦλα τὸν κοίταξε μὲ μιὰ θλιβερὴ ἔκφραση στὸ πρόσωπο, μὲ μιὰ πολὺ θλιβερὴ ἔκφραση . . .

. . . Καὶ ξέρετε συνέχισε. Εἶμαι χήρα καὶ θρέφω ἀπ τὴ δουλειά μου τρία παιδάκια. Τὸ μεγαλύτερο ὁ Νίκος μου δὲν ξεπέρασε ἀκόμη τὰ δέκα . . . Τάπε αὐτὰ μὲ κάποιον τρεμάμενο τόνο στὴ φωνή της. Ὁ Σαντούλης τᾶχασε. Τοῦρθε νὰ πάρῃ ἓνα δρόμο καὶ νὰ δραπετέψῃ γρήγορα ἀπ τ' αὐτοκίνητο . . . Προσπάθησε νὰ συγκρατηθῇ. Μάζεψε τὶς δυνάμεις του κ' εἶπε βιαστικά κ' ἄταχτα.

— Πρέπει νὰ πληρώσετε κυρία μου . . . Πόσα καπελλάκια ἔχετε . . . Α. τόσα . . . πόσες φανελλίτσες ἔχετε . . . α . . . τόσες

Δέκα ἐπὶ καὶ εἴκοσι μᾶς κά . . .

Δὲν πρόλαβε νὰ τελειώσῃ τὸ λογαριασμὸ. Μιὰ βοή σηκώθηκε στὸ λεωφορεῖο. Ὅλοι οἱ ἐπιβάτες μουρμουρίζαν κ' ἔμπηγαν μὲ θυμὸ τὰ βλέμματά τους πάνω του . . . Ἐνας ἐργατικὸς ποῦ φοροῦσε μιὰ φόρμα καταλαδισμένη τοῦπε . . .

—Δὲν τὴν παρατᾶς Χριστιανέ μου . . . Δὲν ἔχετε σεῖς καρδιά; Μιὰ δυστυχισμένη γυναῖκα εἶναι ποῦ δουλεύει νὰ θρέψῃ τὴ φαιμία της . . . Ἄν δὲν πληρώσῃ, δὲν θὰ φτωχύνῃ τὸ ἀφεντικό σου . . .

Ὁ Σαντούλης ἔρριξε ἓνα βλέμμα στὴ γυναικοῦλα μὲ τὸ ξασπρισμένο φόρεμα καὶ τὰ σβυσμένα μάτια. Τὸν κοιτοῦσε τόσο παρακλητικὰ ποῦ ἄρπαξε τὸ μπλόκ του, ἔκανε μιὰν ἀπότομη μεταβολὴ καὶ κατέβηκε φρενιασμένος ἀπ τ' αὐτοκίνητο . . .

Ἄπ' τὰ χεῖλη του ξέφυγε μιὰ βλαστήμια καὶ χώθηκε πάλι στὴν ξύλινη παράγκα.

Οἱ ἄλλοι, οἱ συνάδερφοί του τὸν κοίταξαν παράξενα. Τὸ χρῶμα του εἶχε ἀλλάξῃ. Μιὰ κούραση, μιὰ μεγάλῃ κούραση φαινόταν ζωγραφισμένη στὸ πρόσωπό του . . . Τοῦ μίλησαν, εἶπαν διάφορα πράγματα γιὰ τὴ δουλειά . . . Ὁ Σαντούλης ἀπαντοῦσε χωρὶς κέφι καὶ τὸ βλέμμα του τότες ἦταν ἀνήσυχο καὶ τότες ἔπεφτε ἀφηρημένο σ' ἓνα σημεῖο . . .

Πέρασε ἔτσι ἡ ὥρα κ' ἔφτασε τὸ μεσημέρι. Ξαφνικὰ ἐκεῖ ποῦ ὁ Σαντούλης βρισκότανε στὴν πόρτα τῆς ξύλινης παράγκας σκεπτικὸς καὶ κοιτοῦσε στὸ δρόμο, ἀκούστηκε τὸ τηλέφωνο.

Ἐνας συνάδερφος ἔτρεξε γρήγορα καὶ πῆρε τ' ἀκουστικό.

. . . Μπρός . . . Μπρός . . . Μάλιστα . . . Πῶς; τοῦ Σαντούλη;

Α! μάλιστα . . .

Ὁ Σαντούλης αἰσθάνθηκε ἓνα ρίγος καθὼς ἄκουσε τ' ὄνομά του. Πάνιασε τὸ πρόσωπό του, καὶ τὰ μάτια του στηλώθηκαν ἀνήσυχα πάνω στὸ συνάδερφό του. Πῶς; Ἐμένα ζητοῦνε ἀπ τὴ διεύθυνση; Δὲν θ' ἄκουσες καλὰ... Ὅχι ἐμένα ζητοῦνε; . . .

— Κάνε λοιπὸν γρήγορα... τοῦμπηξε τὴ φωνὴ ὁ συνάδερφος του. Ἐπρεπε νὰ πάρῃ γρήγορα τ' ἀκουστικό. Τὸν καλοῦσαν ἀπ' τὸ γραφεῖο I. Ὁ Σαντούλης ταραγμένος—μιὰ ταραχὴ ποῦ δὲν μποροῦσε νὰ τὴν ὑποτάξῃ—ἔτρεξε καὶ πῆρε σύντομα τ' ἀκουστικό.

— Διατάξατε... Μάλιστα' εγώ... Καλημέρα σας... Πώς; με θέλει ο κ. Διευθυντής;... Να περάσω απ' τὸ γραφεῖο μόλις τελειώσω ἡ βάρδεια μου;... Πολὺ καλά... Πρόθυμος... Μάλιστα... Πολὺ πρόθυμος...

Οἱ συνάδερφοί του ποὺ τὸν κοιτοῦσαν σκάσαν στα γέλοια. Ὁ Σαντούλης παρατήρησε τ' ἀκουστικὸ ἀργὰ-ἀργὰ καὶ τοὺς κοίταξε σαστισμένους.

... Ἐκεῖνοι γελοῦσανε, γελοῦσανε, ἓνα γέλιο πλούσιο, ποὺ γέμιζε τὴν παράγκα.

— Τί ἔπαθες μωρὲ Σαντούλη. Τί ἔπαθες . . .

— Ἐγώ . . . ρώτησε ἐκεῖνος ἀνήσυχα. Ἐγώ... τί ἔπαθα...

Οἱ συνάδερφοί του ἀνταλλάξαν ἓνα ἐρωτηματικὸ βλέμμα.

— Τότε λοιπὸν δὲν ἔχεις ἰδέα; Ὅχι; Διάολε τὴν ὥρα ποὺ σοῦ τηλεφωνοῦσαν ἀπὸ τὴ Διεύθυνση τὰ ἔχεις χάσει . . . Ἐκα- νες ἓνα σωρὸ χειρονομίες καὶ τὸ πρόσωπό σου ἄλλαξε διαρκῶς, ἔκανες, σὰ νὰ ἔχεις μπροστά σου τὸ Διευθυντή . . .

— Τὸ Διευθυντή; . . .

— Ναι τὸ Διευθυντή . . .

Ὁ Σαντούλης ἀναψε νευρικὰ ἓνα τσιγγάρο. Τί νὰ μὲ θέλῃ ἄραγε; . . . Τί νὰ μὲ θέλῃ; . . . Ὀυμῆθηκε τὴ γυναικοῦλα μὲ τὰ σβυσμένα μάτια καὶ τὸ ξασπρισμένο φόρεμα . . . Χτύπη- σε ἡ καρδιά του. Θέλεις νὰ ἔναι αὐτὸ Θεέ μου. Ἄ . . . ναι αὐτὸ θὰ ἔναι. Μὰ μπορεῖ νὰ ἔναι αὐτό . . . Κ' οἱ ἄνθρωποι τοῦ γρα- φείου ποὺ ὑποκρίνονται τοὺς ἐπιβάτες γιὰ νὰ ἰδοῦν ἂν βρίσκειται στὴ θέση του; . . .

— Αὐτὸ θὰ ἔναι. Αὐτό . . .

Τὸ τελευταῖο τὸ πρόφερε δυνατὰ σὰ νὰ παραμιλοῦσε. Οἱ ἄλλοι συνάδερφοί του ποὺ τὸν κοιτοῦσαν πολὺ παράξενα, τού- βγαλαν τὴ φωνή.

— Τί ἔπαθες μωρὲ σήμερα . . . Σὰν παλαβὸς εἶσαι, σὰν παλαβὸς . . .

— Τί νὰ μὲ θέλῃ ἄραγε οὗ διευθυντής . . . ἀπάντησε σὰ νὰ ρωτοῦσε τὸν ἑαυτό του . . . Τί νὰ μὲ θέλῃ . . .

— Τί νὰ σὲ θέλῃ; Μπὰ καὶ ποῦ μπορεῖ νὰ τὸ ξέρουμε ἐμεῖς

— Ὅχι νὰ . . . ἔχω μιὰ περιέργεια . . . θὰ ἤθελα νὰ μά- θαινα τί νὰ μὲ θέλῃ ὁ διευθυντής . . .

— Ὅχι ἀδερφέ. . . ἔκαναν βαριεστημένοι οἱ ἄλλοι συνάδε- ρφοί του τί νὰ σὲ θέλῃ . . . Μάντηδες δὲν εἴμαστε . . . Μπο- ρεῖ νὰ ἔναι καμμιά μετάθεση σὲ ἄλλο σταθμὸ . . .

— Βέβαια . . . Βέβαια . . . μπορεῖ νὰ ἔναι καμμιά μετά- θεση σ' ἄλλο σταθμὸ . . . σκέφτηκε ὁ Σαντούλης. Μπορεῖ νὰ θέλῃ νὰ μὲ βάλῃ κάτω στὸ λιμάνι ἢ στοὺς σιδηροδρόμους . . . Σωστά πολὺ σωστά . . . Αὐτὸ θὰ ἔναι. Ἀνάσανε μὲ ἀνακούφι- ση. Στὴ σκέψη καὶ αὐτὴ, πῆρε ἀγέρα λίγο ἡ καρδιά του.

. . . Μὰ σὲ λίγο πάλι ἡ γυναικοῦλα μὲ τὰ σβυσμένα μά- τια καὶ τὸ ξασπρισμένο φόρεμα φάνηκε πάλι στὴ σκέψη του. Ἄπ' τὴ στιγμή ποὺ τὸν εἶχαν καλέσει στὸ τηλέφωνο, δὲν περ- νοῦσε ἡ ὥρα . . . Δὲν περνοῦσε ἡ ἀφιλότιμη, δὲν περνοῦσε. Καὶ κεῖνος θὰ ἤθελε νὰ τρέξῃ τὸ συντομώτερο στὸ γραφεῖο, νὰ τρέ- ξῃ νὰ μάθῃ τὴν αἰτία.

Ἔτσι ὅταν τελείωσε ἡ βάρδεια του ἄρπαξε γρήγορα, γρή- γορα καὶ νευρικὰ τὸ καπέλλο του, μπῆκε στὸ πρῶτο λεωφορεῖο κ' ἔφτασε σύντομα στὸ γραφεῖο .

Ἄνοιξε τὴν πόρτα καὶ πέρασε. Μὰ περίεργο. Ὅλοι οἱ ὑ- πάλληλοι τὸν κοιτοῦσαν στὰ μάτια καὶ κάτι ψυθίριζαν μεταξὺ τους— Ὁ Σαντούλης σάστησε. Τὰ πόδια του παραλύσαν. Θέ μου βάλε τὸ χέρι σου . . . Εἶπε μέσα του καὶ χαϊρέτησε μ' ἓνα χα- μόγελο, μισὸ πικρὸ, καὶ μισὸ γλυκὸ, στὰ χεῖλη . . .

— Ἦρθες Σαντούλη τοῦ φώναξε ἓνας ψηλὸς καὶ λεπτὸς κύ- ριος. Ἦρθες;

— Μάλιστα. . . ἀπάντησε ἐκεῖνος μ' ἓνα εὐγενικὸ, πολὺ εὐ- γενικὸ ὕφος. Ἦταν ὁ κ. ἐπιθεωρητῆς τῆς Ὑπηρεσίας καὶ πλη- σίασε κοντὰ του.

Ὁ κύριος ἐπιθεωρητῆς τοῦ τάπε ὅλα. Τὸ πρωῖνὸ περιστατικὸ μὲ τὴν κυρία ποὺ ἔμειναν ἀφορολόγητα τὰ πλεχτά της εἶδη πε- ριῆλθεν εἰς γνῶσιν τοῦ κυρίου Διευθυντοῦ καὶ . . .

— Καὶ . . . Καὶ ψυθίρισε σβυσμένα ὁ Σαντούλης .

— Τὸ γραφεῖο δὲν μπορεῖ τοῦ λοιποῦ νὰ σὰς κρατήσῃ . . . Πρόστεσε μὲ σοβαρὸ, πολὺ σοβαρὸ ὕφος, ὁ κύριος ἐπιθεωρητῆς. Ὁ Σαντούλης τάχασε . Τοῦ ῥθαν δάκρυα στὰ μάτια .

— Ὁ ὄχι δά . . . δὲ πιστεύω νὰ μιλάτε ἀληθινὰ κύριε ἐπι- θεωρητά . . . δὲν πιστεύω : . Μιλοῦσε ὁ Σαντούλης καὶ τὰ μάτια

του είχαν μέσα τους μιὰ θλιβερή ἔκφραση, μιὰ πολὺ θλιβερὴ ἔκφραση. Ἡ καρδιά του πέθαινε στὴν ἀγωνία, τὰ χεῖλη του εἶχαν ἀσπρίσει καὶ τὸ πρόσωπό του εἶχε γίνῃ χλωμό, τόσο χλωμό πού οἱ ἄλλοι ὑπάλληλοι τοῦ γραφείου τὸν κοιτοῦσαν μὲ οἶχτο...

Ὁ κύριος Ἐπιθεωρητὴς σήκωσε τοὺς ὤμους του. «Εἶναι ἐντολὴ τῆς Διευθύνσεως». Τὸ λέει ὁ κανονισμὸς αὐτό. Ἡ δουλειὰ αὐτὴ δὲ θέλει λύπηση... δὲν θέλει βαριεστιμάρης...

Τὰ σκεφτόταν αὐτὰ τώρα ὁ Σαντούλης καθὼς ἀνέβαινε τὸν πλατὺ, τὸ δρόμο, ὅλα ταραχή. Τὰ σκεφτόταν κι' ἔνοιωθε τὸ κεφάλι του βαρὺ ἀπὸ τὴ μαύρη σκέψη. Τὰ μάτια του θολωμένα κοιτοῦσαν—φαινότουσαν πὼς κοιτοῦσαν—κάτω στὴν ἄσφαλο καὶ ἡ καρδιά του κτυποῦσε μὲ δύναμη σὰ νὰ πολεμοῦσε νὰ λευτερωθῇ ἀπὸ τὸ στενὸ στῆθος του.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΕΒΑΝΤΑΣ

ΚΑΤΕΥΟΔΙΟ

Νὰ πᾶς μὲ τὸ καλό. Νὰ βρῆς ὄση γαλήνη
στὰ χέρια σου ἢ εὐαισθησία μου ἐλαχτάρη,
νὰ βρῆς μιὰ νέαν ἀγάπη πού σὰν κρήνη
στοργὴ νὰ ρέη, καθάρια ὡς τὸ φεγγάρι.
Σὰ φθόγγοι μουσικοὶ ναρθοῦνε οἱ θρηνοὶ
πού ἡ πίκρα μου ὅλο πένθος θὰ σ' ἀφίνη.
Κι ἂν θῆς γιὰ νὰ μοῦ κάνης κάποια χάρη,
στεῖλε τὸ θάνατό σου νὰ μὲ πάρη!
Μὰ ἂν ὄχι, σὰν ἀφρὸ νὰ σβῆς τὸ ἐμπόδιο
καὶ τὸ ἀντρικό μου κλᾶμμα ὅπου κι ἂν πᾶς
ῥωαῖο νὰ σοῦ γίνῃ κατευόδιο.
Νὰ σ' ἀγαπήσουν ὅσο ἐσὺ δὲν μ' ἀγαπᾶς.
Νὰ ἡ νέα σου χαρὰ νὰ σὲ κυκλώνη
σκληρότερα ἀπὸ τὸ ὅσο ἐμένα οἱ πόνοι.

Τρίκαλα.

ΝΙΚΟΣ Δ. ΠΑΠΠΑΣ

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Κωστή Μπαστιᾶ «Στεριές καὶ Θάλασσες».

Στὸ βιβλίον τοῦ κ. Μπαστιᾶ, κυριαρχεῖ προπαντὸς ἡ θάλασσα μ' ὅλη της τὴ ζωὴ, ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ βάθη τοῦ πελάγου ἴσριαμε τὴν ψυχὴ τῶν ἀγαθῶν ψαράδων τῆς εἰρηνικῆς ἀκρογιαλιᾶς, καὶ τῶν ἀτρόμητων κουρσάρων μὲ τὰ σκληρὰ καὶ παιδιάτικα συναισθήματα. Ὁ κ. Μπαστιᾶς, γέννημα καὶ θρέμμα νησιώτης κ' ἔχοντας μέσα του ζωντανὴ τὴν παράδοση τῶν θρύλων καὶ τῆς πραγματικότητος τοῦ ὕγρου στοιχείου, ξαίρει τὸ καθετι, καὶ τὸ παραμικρὸ ἀκόμα πού ἔχει σχέση μὲ τὴ θαλασσινὴ ζωὴ, καὶ μπορεῖ νὰ μᾶς κάνῃ νὰ φτιάσουμε στὴ συνείδηση τῶν καταστάσεων καὶ τῶν στιγμῶν πού μὲ δυνατὰ χρώματα ζωγραφίζει στὸ βιβλίον του.

Οἱ «Στεριές καὶ Θάλασσες» ἀποτελοῦνται ἀπὸ τέσσερα μέρη(Πρίμα γιὰ τοὺς Πεταλιούς, Σύρα, Ὁ Μηνᾶς ὁ Ρέμπελος, Βουλιαγμένη) πού ὅσο κ' ἂν φαίνονται ξεχωριστὰ κ' ἀσύνδετα μεταξὺ τους, εἶναι ὡστόσο τὸ ἴδιο πρᾶμα, κατὰ βάθος, γιατί μέσα ἀπ' ὅλα ξεχωρίζει φλογερὸ τὸ τραγούδι τῆς θάλασσας. Στὸ πρῶτο μέρος, πού μερικὰ κομμάτια του εἶχαμε διαβάσει δημοσιευμένα ἀπὸ πρῖν, ὁ συγγραφέας περιγράφει ἕνα νυχτερινὸ ταξίδι τοῦ πρὸς τοὺς Πεταλιούς, μὲ τοὺς ψαράδες τοῦ Σαρωνικοῦ. Στὴν περιγραφή αὐτὴ βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ μᾶς μιλήσῃ γιὰ τὴ ζωὴ τῶν φτωχῶν ψαράδων, γιὰ τοὺς καημούς τους, τίς μιζέριες, τὰ παράπονα, τίς χαρές, τίς ἐλπίδες, τίς στενοχώριες τους, καὶ προπαντὸς γιὰ τῆς ψυχῆς τους τὴ λεβεντιά. Τύποι δὲν ὑπάρχουν πουθενὰ στὸ βιβλίον τοῦ κ. Μπαστιᾶ. Ὡστόσο ὁ Καπτὰ-Λάζαρος εἶναι μέσα στίς «Στεριές καὶ θάλασσες» ὁ τύπος τοῦ ψαρά τῶν ἑλληνικῶν ἀκρογιαλιῶν πού ἀπὸ τὰ μικρὰ του χρόνια ζώντας μὲ τὴν ἀρμύρα τῆς θαλάσσης καὶ τίς φουρτοῦνες τῶν καιρῶν, μένει πάντα εἰλικρινῆς καὶ τίμιος μπροστὰ στίς καταστροφὲς ὅπου μᾶς ὀδηγοῦν τὰ ἀνθρώπινα πράματα, πάντοτε ὑποστηρικτῆς τοῦ σωστοῦ καὶ τοῦ ἴσιου δρόμου, κ' ἐχθρὸς τῆς ἀδικίας, ὅπου κ' ἂν γίνεται σὴ φύση: «Εἶναι νόμος τοῦ Θεοῦ νὰ τρώει ὁ ἄνθρωπος τὸ ψάρι. Μὰ εἶναι ἔργο τοῦ σατανᾶ ὁ χαλασμός τῆς σποράς, (πρόκειται γιὰ ψάρεμα μὲ δυναμίτη) τὸ ἄσκοπο θανατικὸ, νὰ σκοτώσουμε μιὰ χιλιάδα γιὰ νὰ ξεχωρίσουμε διακόσια ψάρια. Εἶναι πού τὰ κρύβει ἡ ὄγρη πλάκα, πού δὲν ἔχουνε μιλιὰ τὰ νερὰ νὰ ἱστορίσουνε τὰ ὅσα βλέπουνε, τὰ ὅσα θάβουνε καθημερινὰ μέσα στους βυθούς τους. Νὰ τὸ μποροῦσανε, νὰ σηκωθῇ ἡ τρίχα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ματώσῃ ἡ καρδούλα του νὰ βαρυγκωμίση ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν ἄνθρωπο,, . Τέτοια εἶναι ἡ ζωὴ πού περνάει ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Μπαστιᾶ. Ἄγνή, πονετικὴ, ἡρεμῆ. Στὴ «Σύρα» καὶ στὸν «Κουρσάρου Μηνᾶ» μιλώντας ὁ συγγραφέας γιὰ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους, θέλει νὰ ξεσκεπάσῃ τίς πολυτι-

μότερες πτυχές τῆς υπόστασής τους, καί νά μῆ μέσα τους, νά γίνη ἓνα μ' αὐτούς. Ἔτσι τὸ βιβλίον τοῦ κ. Μπαστιᾶ, μένει σάν ἓνας πόθος γιὰ τὴν ἐπιστροφή κοντὰ στὴ φύση, καί γιὰ τὴ λύτρωση ἀπὸ τὸ βᾶρος τοῦ πολιτισμοῦ, πού ὅσο πᾶμε, ὄλο καὶ παίρνει τὰ ὠραιότερα σκιρτήματα μας.

Ὅσο γιὰ τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ βιβλίου, πού τόση συζήτηση ἔγινε σχετικὰ, ναμίζω ὅτι ἔχει παρεξηγηθῆ ἀπὸ τὸν κ. Ἄλκη Θρούλο, πού παίρνει τὸν κ. Μπαστιᾶ, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, ἀρνητὴ τῆς ιδέας τῶν μπαιν-μιζτ στὸν τόπο μας. Τὰ πράματα δὲν εἶναι ἔτσι. Ἡ ἀντίδραση τοῦ κ. Μπαστιᾶ στὸ τυχαῖο αὐτὸ γεγονός, ἔχει ἓνα γενικώτερο νόημα. Ἡ πλᾶξ εἶναι οἱ καινούργιες ιδέες μεταφερόμενες ἀπ' ἔξω σ' ἓνα κακομεταφρασμένο φυλλάδιο, πού διαβάζοντάς τες ἡ διανοούμενη νεολαία ἀγκαλιάζει χωρὶς ἄλλες διατυπώσεις τὸ πνεῦμα τοῦ προοδευτισμοῦ, νομίζοντας πὼς μ' αὐτὸ ἔλυσε τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ πιστεύοντας πὼς εἶναι γεμάτη δύναμη, ἐνῶ ἴσια - ἴσια τοῦτο τὸ γεγονός εἶναι μὴ ἀπόδειξη ἀδυναμίας καὶ ἀνικανότητος νὰ σκεφτῆ μὲ τὸ δικό της τρόπο τὰ πράματα. (Ἐξαίρεσεις παντοῦ καὶ πάντοτε ὑπάρχουν). Καλὲς βέβαια καὶ ἅγιες οἱ προοδευτικὲς ιδέες — αὐτὸ εἶνε ἄλλο ζήτημα — μὰ γιὰ νὰ τίς νιώσει κανεὶς ὅποιες εἶναι πραγματικὰ καὶ νὰ τολμήσει νὰ πῆ πὼς τίς ἀκολουθεῖ, ἔχω τὴ γνώμη πὼς δὲν ἀρκοῦν τρία—τέσσερα βιβλία, μὰ μῆνες ὀλόκληροι μελέτης καὶ σκέψης. Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι τὸ ζήτημα, κ' ἐξετάζοντάς το μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, βρίσκουμε πὼς ἔχει δίκιο ὁ κ. Μπαστιᾶς.

Θὰ ἤθελα ἀκόμα νὰ προσθέσω δυὸ λόγια γιὰ τὸ ὕφος τοῦ βιβλίου. Δὲ συμφωνῶ πάλι μὲ τὸν κ. Θρούλο, ὅταν γράφει πὼς ὁ κ. Μπαστιᾶς μιμεῖται τὸν κ. Κόντογλου, καὶ μεταχειρίζεται κάποιες λαϊκὲς ἐκφράσεις ἀπὸ ἀδυναμία. Βρίσκω πὼς οἱ «Στριές καὶ Θάλασσες» ἔχουν ἐντελῶς πρωτότυπο ὕφος, καὶ δική τους δύναμη. Ἀκόμα κ' ἡ ἱστορία τοῦ κουρσάρου, πού θὰ μπορούσαμε κάπως νὰ τὴν πλησιάσουμε στὴν τέχνη τοῦ κ. Κόντογλου, εἶναι τόσο διαφορετικὰ γραμμένη.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ, πρὶν τελειώσω τὸ πρόχειρο τοῦτο σημείωμά μου, νὰ ἀναφέρω τίς θαυμάσιες ζωγραφιές τοῦ κ. Ἀστεριάδη, πού στολίζουν τὸ βιβλίον.

Ἀθήνα.

ΝΙΚΟΣ ΓΚΑΤΣΟΣ

Νικῆτα Ράντου « Ποιήματα ».

Ἡ κριτικὴ ἴσως ἔρχεται νὰ κυρώσει τὸ αἶσθημα τῆς ἀνικανοποίη-
σης ὅστερ' ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ σάλεμα τῆς κάθε παραδεγμένης ἀξίας, μέσα
στὴ σημερινὴ ἀναταραχὴ, τὴν πραγματικὴ πνευματικὴ ἐπανάσταση. Ὁ
τόνος τῆς τέτοιας διάθεσης δίνεται πρῶτα ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς δημιουργοὺς.
Ἐκφραστικώτατο ὑπόδειγμα γιὰ τὴν ποίησή μας—δὲ λησμονῶ πα-
ράλληλα καὶ τὸν κ. Θεόδωρο Ντόρο—εἶναι τὸ ἔργο τοῦ κ. Νικῆτα Ράντου.
Ἡ σκέψη του πρῶτα, νὰ προτιμήσῃ ἀπὸ κάθε ἄλλον πολυτελῆ κ' ἐντυ-

πωσιακὸ τίτλο—ὅπως, ἄγνωστο γιὰτί, εἶναι περίπου ὁ τίτλος κάθε ποιη-
τικῆς συλλογῆς—τὸ μόνον χαρακτηρισμὸ πού ἔχει τὸ καθαυτὸ περιεχόμε-
νο τῆς ἐργασίας του, βρίσκεται σὲ μιὰ συμφωνία μὲ τὴν πρόθεσή του
ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ κάθε στοιχεῖο πού θυμίζει ὀπωσδήποτε μιὰ καθιερω-
μένη μορφικὴ παράδοση. Εἶναι σὰ μιὰ ἀφετηρία. Μάταια μοῦ φαίνεται
θὰ ζητήσῃ ὁ ἀναγνώστης, τὸ μορφικὸ συμπλησιασμὸ ἀπὸ ἐπίμονη ἴσως
πρόθεση πρωτοτυπίας, καὶ τὴν κάποιαν ἡχὴ τῆς τεχνοτροπίας τοῦ Κα-
βάφη—πού τόσο συμπαθεῖ κ' ἔχει νιώσει ὁ ποιητὴς. Τὰ «ποιήματα» τοῦ
κ. Ρ. ἔχουν, πραγματικὰ, μιὰ περιγραφικότητα, κάνουν ἐντύπωση μὲ τὴν
καλλιέργεια τῆς λεπτομέρειας καὶ ἀρκετὰ, ἀφήνουν νὰ φανῆ ὁ σαρκά-
στιος, νὰ ξεχειλίσει ἡ εἰρηνεῖα, μὲ τὴν ἐννοια μιᾶς ἀσυγκράτητης φιλοσο-
φικῆς ἀνικανοποίησής. Ὅ,τι ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν τέτοιαν ἄποψη, τὸ περισ-
σότερο συναντοῦμε καὶ στὴν καθαφικὴ ποίηση. Ὅμως στὴν κατεύθυνση
τῆς, στὴν οὐσία τῆς ἡ ποίησης τοῦ κ. Ρ. εἶναι βέβαια ἐντελῶς ἀντίθετη
μὲ τὴν καθαφικὴ νοοτροπία.

Τὸ πὼς χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς συλλογῆς αὐτῆς, εἶναι μοῦ
φαίνεται ὁ τόνος ἐνὸς ἐσωτερικοῦ παραληρήματος, ἐνὸς ἐσωτερικοῦ μο-
νολόγου, πού αἰσθάνεται ὅμως ὄλο τὸ δυσβάστακτο βᾶρος τοῦ κοινωνι-
κοῦ προβλήματος στὴ συνολικὴ του μορφὴ καὶ ἔκφραση. Κινεῖται μέσα
στὰ ὄρια αὐτοῦ, δεικνύει τὸν ἀνθρώπο πού ζῆ ἐντονα τὴν ἐποχὴ του, αἰ-
σθάνεται βαθιὰ τοὺς παλμούς τῆς, προσπαθεῖ νὰ συλλαβῆ ὠρισμένες ἐκ-
φραστικὲς ἀνησυχίες, ὅμως δὲν μπορεῖ ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὸ μειονέκτημα
πού βαρύνει τὸν κάθε δημιουργὸ πού ἀκολουθεῖ τὴν κατεύθυνση αὐτή :
τὴ μονοτονία. Δὲ δυσκολεύεται ὁ ἀναγνώστης νὰ νοιώσει μιὰ βαθύτερη
δρμὴ πού φτάνει ὡς τὴν ἐπιφάνεια τῆς πρωτοτυπίας καὶ ἀγωνίζεται καὶ
παλεύει γιὰ νὰ κηρύξῃ :

«δὲ θέλουμε, κρασι ἀλλὰ μαῦρο μελάνι καὶ λόγια κόκκινα
ἀπ' αὐτὰ δαμένο τὸ χαρτί ὅς το νὰ πῆ τὸς πόθους ἐκείνων
πού ἡ κάθε συλλαβὴ ριμάρει μιὰ πέτρα
ἄσε νὰ γκρεμιστῆ ἡ ὁμοιοκαταληξία μὲ τρελλὴ ἀλλὰ βαθεῖα
ἀνθρώπινη χαρὰ».

Καὶ συνεχίζοντας εὐρύνει τὸν κύκλο τῆς σκέψης του ἀπὸ τὴ μορφι-
κὴ ποίηση στὸ σκοπὸ πού πρέπει νὰ ἐξυπηρετῆ σήμερα :

«τώρα πιά ὁ ποιητὴς δὲν δραματίζεται ἄλλο ἀπὸ Βαστίλλες
πού πέφτουν» (Φυλακισμένοι)

καὶ ἀκόμα :

«Φορτωμένοι μὲ τόσα φαρμάκια βάλαμε πλῶρη γιὰ τὸν κόσμον
τοῦ ὄνειρου
ὅπου λιμάνια εἶναι ἀτέλειωτες περιπλανήσεις σὲ χῶρες στολισμένες
ἀπὸ μαδημένες παπαροῦνες» (Νυχτοπούλια).

Δὲ θέλω νὰ σημειώσω ἐδῶ τὴν κατάχρηση πού γίνεται μὲ τὴ προτι-
μηση στὸ συμβολικὸ κόκκινο—ἀφοῦ σχεδὸν σ' ὅλες τίς σελίδες μιὰ εἶναι
ἡ ἐνωτικὴ ἰδεολογικὴ γραμμὴ—ὅσο κυρίως μοῦ κάνει ἐντύπωση ἓνα ἄλλο

ξεχωριστό μειονέκτημα που σπάνια αποφεύγεται ειδικά στην περίπτωση της κοινωνιστικής φιλολογίας. Δείχνεται πάντα μια προτίμηση σε ασθε- νικές και τσακισμένες υπάρξεις, σ' έναν κόσμο άδικημένο που γίνεται το αντικείμενο μιάς έρευνας για να παρουσιασθή έτσι ή αντίθεση με μιαν άλλη πιο εύνοημένη τάξη (το τραγούδι των λιμενικών έργων σ. 6 το λι- μάνι σ. 38). Η πραγματική αρμονία ως τόσο, και το κύριο δραματικό στοιχείο βρίσκεται μέσα σε ολοκληρωμένες υπάρξεις που αισθάνονται όλη τη δύναμη ν' αγωνιστούν και να κυριαρχήσουν ανάμεσα στα εμπόδια. Είναι ευχάριστο ότι την εξαίρεση αυτή συναντά κανείς σε αρκετές σελί- δες της συλλογής αυτής, που αφήνουν έτσι να εκδηλωθῆ το πραγματικό δράμα που γίνεται στην ψυχή ενός ανθρώπου.

Γι αυτό και ανεξάρτητα από κάθε συμπάθεια ιδεολογική, δεν μπο- ρεί ν' αρνηθῆ κανείς πώς ο κ. Ρ. με τα «ποιήματά του» θέτει πιο ώμα και στη δική μας πραγματικότητα, έρωτήματα και προβλήματα που μπο- ρούν πάντα να συζητηθούν με καλή πίστη. Δεν πρόκειται βέβαια να κα- ταλήξη κανείς σε μιὰ «λύση» αφού ή κάθε εποχή προετοιμάζει και μιαν άλλη. Ούτε ακόμα είναι εύκολο να πούμε πώς ή τέτοια γραμμή που χαράζεται πρόκειται να δρῆ ή οπαδούς για να θέσει έτσι τη σφραγίδα μιάς κάποιας οριστικής μορφῆς. Ειδικά ή ποίηση ήταν πάντα μιὰ διαμαρτυ- ρία. Η παράδοση την ήθελε με ώρισμένη μορφή, με ώρισμένο ρυθμό, όμως δεν της έλειπε ποτέ ή διάθεση ν' αλλαχθῆ από τη στιχουργία, για ν' ανθίσει στην προζα, αφήνοντας απ' αυτή να ξεχειλίσει το λυρι- κό στοιχείο, που ήταν πάντα σαν το βαθύτερο μυστικό της. Έκεινο όμως απ το οποίο δεν αποχωρίστηκε ποτέ, αδιάφορο αν βαρύνη την ποίηση ή επιστήμη ή το ασφυκτικό κοινωνικό στοιχείο και ο οικονομικός παράγων που ζητάει τή λύτρωση, είναι ή ε ί κ ο ν α .

Και στα «ποιήματά» του ο κ. Ρ. μ' όλο το βάρος της σκέψης των, μ' όλη τή διαλεκτική των από την εκφραστική του «στρογγυλή συμφωνία» ως τις τελευταίες σελίδες, διατήρησε άκέραια τὰ δυο βασικά αυτά στοι- χεία της ποίησης.

Γ. Α.

Θ Ε Α Τ Ρ Ο

Γαλάτειας Καζαντζάκη : « Ένώ το πλοϊον ταξιδεύει » .

Πέροι λίγες μέρες πριν από την έναρξη των παραστάσεων του Έθνικου Θεάτρου, ο κ. Παπανδρέου, ύπουργός τότε της παιδείας, σε μιαν ιδιαίτερη συνομιλία, συνοψίζοντας τις αντιλήψεις του για τήν ίδρυ- ση και τήν αποστολή του Έθνικου θεάτρου, κατέληγε :

— « Εγώ συνετέλεσα μονάχα στην ίδρυσή του. Δεν νομίζω πώς ευ- θύνομαι αν ή θεατρική τέχνη στην Ελλάδα έχει μαραζώσει. Απ' έναν- τίας. Ίσως ή ίδρυση του κεντήσει το ενδιαφέρον των συγγραφέων και τους σταθεί άφορμή για τήν δημιουργία καλύτερων θεατρικών έργων » .

Το ανέβασμα του δράματος της κ. Καζαντζάκη, έρχεται—αν και κάπως καθυστερημένα—να δώσει τήν όφειλόμενη απάντηση στη γνώμη αυτή που αποτέλεσε και τήν έλπίδα μιάς μεγάλης μερίδας των δια- νοουμένων, και να περικλείση και πάλι μέσα στον κύκλο της συζητήσε- ως το έρώτημα : « Αν ένας καλός ήθοποιός κ' ένα καλύτερο θέατρο είναι σε θέση να δικαιολογήσουν τήν ύπαρξη θεατρικής τέχνης σ' έναν τόπο. Γιατί δεν νομίζω πώς ένα Σαιξπηρικό—ας πούμε—άριστούργη- μα ή μιὰ αρχαία τραγωδία όσοδήποτε κι αν τις θαυμάζουμε, είναι σε θέση να ικανοποιήσουν τήν αναζητήσή μας για το φαινόμενο και- νούργιων αξιών. Και είναι βέβαια περιττό να σημειώσω πώς χωρίς ν έ ε ε ά ξ ι ε ε είναι πεπωμένο να συντριβῆ ανάμεσα στις πιο κα- λές διαθέσεις κάθε προσπάθεια για τήν δημιουργία θεατρικής τέχνης. Μά το πράμα δεν είναι τόσο επιφανειακό. Υπάρχει ένα θεατρικό πα- ρελθόν που έχει εξαντλήσει όλες τις μορφές κι όλες τις εκδηλώσεις της ανθρώπινης έσωτερικότητας. Και επί πλέον, δεν εξακολουθεί να υπάρ- χη και σήμερα εκείνη ή κοινωνική άφύελα που επέτρεπε στο συγγρα- φέα να κλείνεται μέσα στον έαυτό του προσπαθώντας να μās αποδώ- ση το άτομικό του δράμα, και ν' αδιαφορῆ όλοτέλα για τήν τραγωδία που ξετυλίγεται γύρω του. Σήμερα, τα προβλήματα που μās αποσχο- λούν είναι πολύ πιο περίπλοκα και πολυσύνθετα από κείνα που μās αποσχο- λούσαν έδω κ' ένατο—ας πούμε—χρόνια, κ' οί ζωϊκές συνθήκες, που αντιμετωπίζουμε, τόσο σκληρές, ώστε να μās πείθουν πώς μιὰ παρό- μοια απόπειρα δεν άποτελεί παρά εμπαιγμό και του στοιχειωδεστέρου νοήματος του ανθρωπισμού. Μά ή εποχή μας, δεν είναι εποχή της δη- μιουργίας. Διερχόμεθα το στάδιο των μεγάλων άμφιβολιών και των με- γάλων έρωτημάτων για τή μελλοντική εξέλιξη του ατόμου και της κοινωνίας.

Έφ' όσον λοιπόν ή κοινωνία αυτή δεν έχει διαμορφωθῆ ακόμα και το άτομο δεν έχει διαπλασθῆ μέσα σ' αυτή, έφ' όσον δηλαδή δεν έχει δημιουργηθῆ ή νέα ζωή που θα ζητήση να εκδηλωθῆ στην τέχνη αναγκαστικά κάθε έργο που προσπαθῆ να τήν απεικονίση, θα στηρίζε- ται πάνω σε μιὰ υπόθεση. Θα ξετυλίγεται μέσα στη φαντασία του συγ- γραφέως και θα τελειώνη σ' ένα μεγάλο μηδενικό. Αν πάλι ο συγγρα- φέας ζητήση να απεικονίσει στην τέχνη το δράμα της κοινωνικής άδι- κίας που ξετυλίγεται γύρω από το δρόμο της μεταβατικής περιόδου που διερχόμεθα, επειδή ή αθλιότης που πλαισιώνει το ξετύλιγμά του του στερεί κάθε ζωϊκό πλούτο, θα μās παρουσιάζεται στην αρχή τραγου- δώντας τήν πρώτη στροφή του Ύμνου της τρίτης διεθνούς, θα προχω- ρῆ άπαγγέλωντας κανένα απόσπασμα από καμμιά προπαγανδιστική κομμουνιστική άγόρευση, και θα τελειώνη με τὰ παρατεταμένα χειρο- χροτήματα του ίδιου για . . . τον έαυτό του. Μά το έργο της κ. Κα- ζαντζάκη ούτε κι αυτήν τήν κατάσταση ακόμα αντιπροσωπεύει.

* *

Μας παρουσιάζει στο κατάστρωμα ενός βαποριοῦ πού ταξιδεύει ένα παρφουμαρισμένο ζευγάρι ἀριστερά πού κόπτεται γιά τὸ . . . ἐρωτικό του ντέρτι, καὶ δεξιά ἕνα δειγματολόγιο κοινωνικῶν ναυαγίων: "Ἐνα λεπρό, δυό-τρεις γυναικοῦλες πού πᾶνε στὴ χάρη τῆς Παναγίας, (μεγάλῃ ταξικῇ συνείδηση) ἕνα φυματικό, ἕναν καλόγερο πού παρ' ὅλο του τὸν ἀριστερισμό, κάθε φορὰ πού ἀποφασίζουν νὰ ἐπαναστατήσουν οἱ σύντροφοὶ του ξαναθυμᾶται καὶ μουρμουρίζει τὰ συναξάρια τῶν ἁγίων καὶ τίς θεῖες ἐντολές μὲ τίς ὁποῖες κατορθώνει νὰ τοὺς ξαναβά-ζη στὸ δρόμο τῆς νομιμότητος. μιὰ κοπέλα πού εἶναι ἔτοιμη νὰ ἐπα-ναστατήσῃ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ἐξοικονοίη ἕνα μεταξωτὸ φρουσιάνι.. διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς νεότητος, κ' ἕνα δυὸ ἄλλους πού ἐπαναλαμβάνουν τοὺς μονολεκτικοὺς ἀφορισμοὺς τῶν πρώτων.

Δὲν ἀμφιβόλλω γιὰ τὴν καλὴ διάθεση τοῦ Ἰ. Κ. Καζαντζάκη νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ἕνα ἔργο πού νὰ μὴν ἐξυψηρετῇ μονάχο τὴν τέχνην καὶ τὴν . . . γκεπεοῦ, ἀλλὰ τῆς συνιστῶ, ἂν σέβεται τὴν ἰδεολογία τῆς, νὰ μὴν ξαναγράψῃ τέτοια ἔργα κοινωνικῆς σκοπιμότητος γιὰτὶ γε-λοιοποιοῦν τίς κομμουνιστικὰς ἐπιδιώξεις, περισσότερον ἐπικίνδυνα ἀπ' ὅσο τίς γελοιοποιοῦν κάτι νεαροὶ θεορῶμαιμοὶ πού μόλις διαβάσουν τὴν πρώτην προπαγανδιστικὴν μπροσούρα ἀρχίζουν νὰ παίρνουν καὶ προφυλιτικ-κά μέτρα γιὰ τὴ ζωὴ τους μὴ τυχόν καὶ τοὺς τὴν ἀφαιρέσῃ κανένας μπράβος ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τῶν... ἀντιπάλων ἀστῶν.

Μὰ τὸ γλέντι δὲν εἶναι ὡς ἐδῶ. Συνεχίζεται καὶ στὸ σαλόνι τῆς πρώτης θέσεως πού ἀπὸ πρωτοβουλία τῆς κόρης τοῦ καπετάνιου δίδε-ται μιὰ ἐσπερίδα, ὅπου μεταξὺ τῆς θέσεως ἑνὸς διπλωματικοῦ καὶ μιᾶς -ἄλλοιμονον-φιλολογοῦσης νέας, ἐμφανίζεται ἡ Λόλα-ἕνα βασανιάκι ἀπὸ κεῖνα πού στὴν Θεσσαλονίκην θὰ συναντᾶτε κάθε δυὸ βήματα ἀπὸ τὴν "Ἐκθεση ὡς τὸ Λευκὸ Πύργο-καὶ ξεφωνίζει μὲ ὕφος κουτσαβάκι: —Βάλε νὰ πιοῦμε, θὰ τὰ σπάσω οὔλα.

"Ἄν ἀπορῆτε τώρα πῶς ἕνας ἄνθρωπος τῆς ἀξίας τοῦ κ. Πολίτη δέχτηκε νὰ ἀνεβάσῃ ἕνα τέτοιο ἔργο. σὰς πληροφορῶ ὅτι ὁ κ. Πολίτης δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ ἔργα πού θὰ ἀνεβάσῃ τόσο, ὅσο ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ τὰ ἀνεβάσῃ. "Ἐπιὰς μᾶς ἐπιβάλεται βέ-βαια νὰ τὸν συγχαροῦμε γιὰ τὴ σκηνοθετικὴν του ἐργασίαν. Τώρα, ἂν μπορῇ νὰ μᾶς πείσῃ πῶς θέατρο πάει νὰ πῆ μόνο τὸ ἀνέβασμα ἑνὸς ἔργου, θὰ τὸν ἀναγνωρίζαμε χωρὶς καμμιά ἐπιφύλαξιν.

Μὰ ἐτὸ πλοῖον ταξιδεύει, καὶ δὲν πρέπει νὰ μὴ ριξοῦμε μιὰ μα-τιὰ καὶ στὴ δευτέρῃ θέσῃ. Τὸ πλήρωμα, -μικροαστοὶ ἐπιβάτες-συζητεῖ. Μὰ ἡ συζήτηση του πλαστογραφεῖ τόσο τὸ μικροαστισμὸ πού μὲ κἀνεί νὰ πιστεύω πῶς ἡ κ. Καζαντζάκη δὲν κατώρθωσε νὰ ψυχολογήσῃ καθὸ-λου τὴν τάξιν στὴν ὁποία κυρίως ἀνήκει. Τέλος, στὰ καζάνια μεταξὺ ἑ-νὸς ὑπερφυσικοῦ θερμοαστῆ πού σοῦ δίνει ἐντύπωση δημίου καὶ τῆς . . . κόρης τοῦ καπετάνιου πού κάτω ἀπ τὴν πολυτέλεια ἑνὸς μεταξωτοῦ πέ-πλου κρύβει τὸ βαθύτερο ἐσωτερικὸ τῆς ἑαυτοῦ, θερμαίνεται ἕνα αἰσθη-

μα πού καταλήγει σὲ στραγγαλισμὸ. Τὴν ψυχικὴ τρικυμία τοῦ θερμοαστῆ συμμερίζεται κ' ἡ θάλασσα πού στὸ.., θυμὸς τῆς ἀπάνω πετάει τὸ καρά-βι ἔξω κι ἀφήνει τὴν αὐλαία τοῦ θεάτρου νὰ κατεβῇ σὰν ἀπολύτρωση γιὰ τοὺς καταδυναστευομένους θεατές.

* *

"Ἐχω τὴν ἀντίληψιν πῶς μετὰ τὸ πέρασμα μερικῶν δεκαετηρίδων ὄστερα ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ κομμουνισμοῦ, τὰ ἔργα πού στὸ παρελθὸν ἐξυψηρέτησαν ἕναν προπαγανδιστικὸ σκοπὸ μὲ τὴν τέχνην τους-ἄς ποῦμε ἔτσι,-θὰ τοποθετηθοῦν ἀπὸ τὸν μελλοντικὸν κριτικὸν στὴν ἴδια θέσῃ πού τοποθετήθηκαν καὶ τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα ἀπὸ τὴν νεώτερον κριτικὴν. "Ἡ προπαγανδιστικὴ σκοπιμότης δὲ θὰ ἐνδιαφέρῃ παρὰ μονάχο τὴν ἱστορίαν. "Ἡ τέχνην θὰ τὰ ἀγνοήσῃ ὅπως ἀκριβῶς ἀγνόησε καὶ τὰ θού-ρια τοῦ Φερραίου ὄστερα ἀπὸ τὸ φανέρωμα ἰκανότερων ψαλτῶν τῆς ἐλευθερίας. Μὰ γιὰ τὸ ἔργο τῆς κ. Καζαντζάκη, τὸ μέλλον, εἶμαι βέ-βιος, οὔτε τόσοσιν ἐπιεικὲς δὲ θὰ φανῇ.

Ἀθήνα.

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ

Γ Ρ Α Μ Μ Α Τ Α

Κίριε διευθυντή,

Εἶχα τελειώσῃ πᾶ τὸ σημείωμά μου γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν « Μακε-δονικῶν Ἡμερῶν », ὅταν ἐδιάβασα τίς πρώτες τυπωμένες ἀπαντήσεις. "Ἄπ' αὐτὲς μὲ σταμάτησε ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀγαπητοῦ μου φίλου κ. Τέλλου "Ἄγρα πού τοποθετεῖ τὸ ζήτημα κατὰ ἕναν ἀπροσδόκητον θετικὸν τρόπο ἂν μάλιστα τὴ διάβασα προτιότερα, ἴσως νὰ μὴν ἔγγραφα καθόλου τὴ δική μου—ὄχι λιγώτερον ἀπ τὶς ἄλλες θυμωμένη— ἢ θὰ τὴν ἔγραφα πολὺ τροποποιημένη. Τὸ ξαίρουμε βέβαια ὅλοι μας πῶς ἡ βιβλιοκρισία δὲν ἀμείβεται ἰκανοποιητικὰ στὴν Ἑλλάδα καὶ πῶς δὲν πρέπει νὰ ζη-λεύουμε τοὺς κριτικούς μας γιὰ τὰ κέρδη τους, ἀλλὰ ἐγὼ τουλάχιστον δὲν ἐφανταζόμουν τόσο ἀπογοητευτικὴν τὴν ἔλλειψιν φιλοδοξίας ἀπὸ μέ-ρος των. Τὸ βεβαιῶναι ὅμως ὁ κ. "Ἄγρας, καὶ ὁ κ. "Ἄγρας γνωρίζει κάλλιστα πρόσωπα καὶ παρασχίνα τῆς φιλολογίας μας.

"Ἄλλο σημεῖον ὡστόσο ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἀγαπητοῦ φίλου μου ἔδωσε ἀφορμὴν γι αὐτὸ τὸ γράμμα. "Ἡ ἔμπνευσίς του ἐκείνη, πού τὴν ἀ-ποκαλύπτει μόνος του, νὰ γυρεῖ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς βιβλίων εἰδικὴ φορολογία γιὰ νὰ τοὺς γράψῃ κριτικὴν, μπορεῖ ἴσως νὰ ἐπαινεθῇ γιὰ τὴν πρωτοτυπίαν τῆς, ἀλλὰ ποτὲ γιὰ τὴν πραχτικὴν τῆς ἀξίαν. "Ἀλήθεια, εἶχε τὴν ἰδέαν ὁ σιμπαθητικὸς ποιητὴς πῶς ἡ καινοτομία του θὰ ἔβρισκε καλύτερη ὑποδοχὴν ἀπὸ τὸ συγραφικὸ κοινόν; Μὰ ἔπρεπε πρώτα πρώτα νὰ σκεφθῇ πῶς ἕνας συγγραφεὺς, ἀπὸ τοὺς δικούς μας κιόλας, μπορεῖ κάποτε νὰ ὑποβληθῇ σὲ ποικίλες ὑποτιμητικὰς διατυπώσεις δύσκολα ὅμως θὰ δεχόνταν νὰ νομιμοποιήσῃ μὲ τὴν ἀποδοχὴν του ἕνα θεσμὸν σχεδόν ἐξυτελιστικόν καὶ γιὰ καθέναν χωριστὰ καὶ γιὰ τὴν ὁλότητά τους "Ἐπειτα, μήπως θὰ ἔταν μόνον ἡ κριτικὴ τοῦ κ. "Ἄγρα πού θὰ ἔθελε νὰ ἔχη κάθε ἐκδότις βιβλίον; Μαζὶ μὲ τὴν δικήν του θὰ κρινόνταν ἀπαραι-

τιρες και οι κριτικες πέντε τουλάχιστον άλλων κριτικῶν ὁμοια γνωστῶν ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο, με τὸν κ. Ἄγρα. Ἔτσι ὁμως ὁ κριτικὸς φόρος θ' ἀνέβαινε πολὺ, θὰ γινόταν χίλιες δυὸ χιλιάδες δραχμὲς γιὰ τὸν κάθε βιβλίο, και οι πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς θὰ προτιμοῦσαν νὰ τοὺς λείπη τέτιο ἔξοδο. Πιστε ἴει, τέλος, ὁ κ. Ἄγρας πὼς ὁ ἴδιος ἢ ὁποῖος ἄλλος κριτικὸς ἦσθερ' ἀτὸ τὴ διατιμημένη πού θὰ ἴπαιρνε ἀμοιβή, θὰ αἰσθανόταν τὸν ἑαυτὸ του ἀδέσμευτο ἀπέναντι στὸ συγγραφέα, ἀνυποχρέωτο και αὐτοδιάθετο, σὲ σημεῖο μάλιστα νὰ ἴναι σὲ θέση νὰ τοῦ γράψῃ τὴν πιὸ ἀμερόληπτη, τὴν πιὸ εὐσυνείδητη, τὴν τέλεια κριτική; Ἐγὼ ἀμφιβάλλω πολὺ ἂν θὰ βρισκόταν κριτικὸς πού νὰ μὴν ἐπηρεαστῇ και ἠθικὰ ἀπὸ τὸ ἕλικὸ αὐτὸ ἀντίκρουσμα, τὴν καθαρὴν δοσοληψία.

Ἐπειτ' ἀπ' αὐτὰ βγαίνει γιὰ συμπέρασμα πὼς τὸ παλιὸ καθεστῶς στέκεται γερὰ και δὲ μπορεῖ νὰ πέσῃ ἀκόμα. Και παλιὸ καθεστῶς στὴν κριτικὴ εἶναι νὰ πιάνη κάθε συγγραφέας τοὺς φίλους του, μόλις κυκλοφορεῖ νέο βιβλίο, και νὰ τοὺς ὑποχρεῶνῃ νὰ τοῦ γράψουν ἀπὸ μιὰ κριτικὴ σελίδα· οἱ κριτικὸὺλες νὰ μοιράζονται στὰ φύλλα. Ἐπίσημα και μὴ, ὅπου γνωρίζει ὁ καθένας· κ' ἔτσι νὰ μένουν καλοκαρδιόμενοι και οἱ συγγραφεῖς κ' οἱ κριτικοὶ και ὁ κόσμος ὅλος. Ὅποῖος θὰ τολμήσῃ νὰ ἐνεργήσῃ ἀντίθετ' ἀπὸ τὴν παράδοση αὐτὴ, ἂν εἶναι συγγραφέας θὰ μείνῃ καταδικασμένος στὴ χειρότερη ἄγνοια, ἂν εἶναι κριτικὸς θὰ κάμῃ ἀμέτρητους ἐχθροὺς και με τὸν καιρὸ θὰ βρῇ κλειστὲς ὁλες τίς πότες τοῦ τύπου.

Μὲ πολλὴ τιμὴ
Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑΣ

ΣΗΜ. Στὸ ἀρθρο τοῦ κ. Μεντζέλου α ἡ ἐποχὴ μας και ὁ Καστανάκης» τυπώθηκε λανθασμένο τὸ ὄνομα τοῦ STENDHAL, τὸ σημειώνουμε γιὰτὶ δέν εἶναι πιὰ δυνατὸ νὰ γίνῃ ἡ σχετικὴ διόρθωση.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ :

- ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΣ Γ. ΜΑΡΚΕΤΟΥ «Ἀγωγή και Ἀυσαγωγή» Τύποις Ὁ. Θεοδωρίδου, Θεσσαλονίκη 1932.
 ΝΙΚΗΤΑ ΡΑΝΤΟΥ «Ποιήματα» Πυρρός, Ἀθήνα 1932.
 Κ. ΜΠΑΣΤΙΑ «Στεργιές και Θάλασσες» Ἀθήνα 1932
 ΘΡ. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ «Ἡ φυλὴ τῶν Ἀνθρώπων» (μυθιστόρημα) Ἀθήνα 1932.
 ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΟΡΙΩΤΗ «Ὀμήρου Ὀδύσσεια» (Χ-Ψ-Ω) Ι. Κολλάρος Ἀθήνα 1932.
 ΚΟΥΛΗ ΖΑΜΠΑΘΑ «Τὸ βασίλειμα τῆς ἀγάπης» (ποιήματα) Ἀθήνα
 ΜΙΜΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ «Ὁ κύκλος τῶν στοχασμῶν» Ἐκδ. Βασιλείου, Ἀθήνα, 1932.